

İlahiyat Fak. No : 6

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY OF ISTANBUL UNIVERSITY

Hakemli Dergi

SAYI: 6, YIL: 2002
İSTANBUL - 2002

HADİSLERİ YENİDEN ANLAMAK

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ*

ÖZET

Bir hadisin, güvenilir bir râvi kanalıyla nakledilmiş olması, muteber kabul edilen kaynaklarda yer alması ve belli bir dönemde ve bölgede kendisiyle amel edilmiş olması, o rivâyetin dinen bağlayıcı ve her zaman amel edilmeye elverişli olmasını gerektirmez. Hadisler içerisinde bütün sahlilik şartlarını taşısa dahi, zamana dayanıklı olmayan yani tarihse, bölgesel ve durumsal olanlar oldukça fazladır. O halde günümüzde bir hadisin değeriendirilmesi yapılırken, sadece hadisin ravisinin güvenilirliği ve muteber kabul edilen kaynaklarda yer alması açısından değil, Hz. Peygamber'in maksadını, hadislerin vürud sebeplerini, hadislerdeki "mecâz", "teşbih" ve "kinâye" gibi edebî sanatları göz önünde bulundurmak, aynı konuda gelen hadislerin tamamını bir arada incelemek ve en önemlisi hadisleri Kur'an perspektifinden ele almak gibi bir takım yöntemlere başvurma gereği vardır. Bütün bu faaliyetlerin ardından elde edilen sonucun günümüze uyarlanması konusunda da çaba sarfedilmelidir.

SUMMARY

RE-UNDERSTANDING OF THE HADITHS

The hadiths' being narrated by a reliable narrator, taking place in esteemed sources, and being practiced and performed by Muslims in different places and times don't mean that we must religiously follow them today. There are many hadiths that have the conditions of correctness, but they are historical. Thus, it is necessary to evaluate and understand the hadiths in their socio-historical contexts. In addition to it, we should investigate the Prophet's aim when he said or practiced. And we should notice literary arts in them like metaphor, simile and so on. The most important way to deal with the hadiths is to criticize them in the light of the Qoran. After these methodological solutions, we particularly try to adapt them to the reality and needs of today.

* * *

Giriş

Bugün içinde yaşadığımız dünya şartları ile Allah Resûlünün yaşadığı dönem arasında hiç şüphesiz çok büyük farklar vardır. İnsanların beslenmeleri, yiyecek ve içecekleri, giysileri, kullandıkları araç ve gereçleri, kısaca yaşamları, on dört asır öncesi şöyle dursun, on dört yıl öncesinden bile çok farklı bir konumdadır. Bilgi ve iletişim çağı olarak tanımlanan yirmi birinci yüzyıl, hayal

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

edilemeyecek gelişmelere sahne olmaktadır. Bilim ve tekniğin baş döndürücü ilerleyişi, hayat tarzında çok büyük değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme süreci içerisinde dünya artık neredeyse tek bir köy olma yolundadır. Bütün bu gelişmeler, bilim ve teknolojinin etki alanını genişletmekte ve yoğunlaştırmaktadır.

Ancak hemen belirtelim ki, çağımızın insanı, bilim, teknoloji ve sağlık alanındaki gelişmelere rağmen mutlu değildir. Uzmanların ifadesine göre bu çağın hastalıkları arasında strese dayalı hastalıklar, artık ikinci sırayı işgal etmektedir. Hatta gelecekte ilk sıraya geçeceğinden endişe dahi edilmektedir. Bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin sosyo-kültürel hayat ile din ve ahlâk üzerindeki etkileriyle birlikte, dinî ve ahlâkî değerler üzerindeki tartışmaların yoğunlaşması, Hz. Peygamber'in yeniden anlaşılması ve anlatılmasının gereğine, onun, insanın mutluluğu için getirdiği değerlere ve ortaya koyduğu ilkelere olan ihtiyacın çok daha fazla arttığına tanıklık etmektedir. Zira asıl olan insanın mutluluğu ve insanlığın huzurudur. Fakat Müslümanlar bugün kendilerini bekleyen bu önemli görev karşısında hazırlıklı mıdır? Bu soruya "evet" diyebilmek oldukça zor görünmektedir.

Diğer taraftan düne kadar gerek dini literatürde gerekse daha başka alanlarda Müslüman dünyasında ortaya konan anlayışlardan bazılarının bugün için gözden geçirilmesi ve bu konularda yeni arayışlara gidilmesi gerektiğini belirtmek durumundayız. Zira evrensel olan bir dinin, her çağ ve her mekanda uygulanabilen, farklı alanların problemlerine ışık tutabilen öğretilerinin bulunması kaçınılmazdır. Sadece eskilerin dediklerini okuyup okutmak, bugünün problemlerine çözüm üretmek için yeterli değildir. Bu olsa olsa tarihte yolculuk yapmak demektir. Ne var ki, hayatın gerçekleri, yalnız tarihi bilgilerle yaşanmıyor. Bugünü, düne yolculuk yaparak değil, bugünde yaşamak gerekiyor. İçinde bulunduğumuz ortamda Müslümanların hali göz önüne getirildiğinde bu sözlerin önemi çok daha iyi anlaşılacaktır.

Müslüman toplumların hayatlarının her safhasına yönelik genel ve evrensel kaideler içeren Kur'ân'ın yanı sıra, hadislerin de önemli bir yer işgal ettiği inkâr edilemez. Dolayısıyla Müslümanların yaşam tarzını, anlayışlarını etkileyen ve şekillendiren hadislerin, anlam ve yorum bakımından yeniden gözden geçirilmesi, bugün için daha bir önem arz etmektedir. Bu sebeple son dinin elçisini iyi tanımak ve onun sözlerini gâyet iyi anlamak gerekmektedir. Müslüman için Hz. Peygamber'i anlama ihtiyacı, dini doğru anlama ihtiyacıyla yakından alakalıdır. Dinin doğru anlaşılması için, Kur'ân'la birlikte Hz. Peygamber'in de iyi ve doğru anlaşılması zorunludur. Çünkü onun sîreti ve sünneti bir mânada Kur'ân'ın tefsiridir. Bir başka deyişle ilahî âlemden dünyevî âleme geçiştir.

Peygamberler, hem dünya hem de âhirette insanlığın mutluluğa ulaşmalarını sağlamak amacıyla yüce Allah tarafından görevlendirilmiş elçilerdir. Onların asıl görevleri, Allah'tan aldıkları ilâhî mesajları insanlara tebliğ etmek, onlara hakikat yollarını göstermek, önderlik ve örneklik yapmaktır. Son peygamber olan Muhammed (a.s.)'de aynı misyonu icra etmiştir. O, kendisine inanan insanlara rehberlik etmiş, onlara örnek olacak bir hayat sergilemiştir. Hz. Peygamber, insanlar için ideal bir şahsiyettir. Onun söz ve davranışlarında inanan kimseler için güzel bir örnek vardır. Onu tanımak ve örnek alabilmek için Kur'ân'ın yanı sıra şüphesiz hadislerin de iyi bilinmesi gerekmektedir. Ancak hadisleri ve Resûlullah'ın sünnetini doğru anlamak, dün olduğu gibi bugün de Müslümanların önünde önemli bir problem olarak durmaktadır.

Öte yandan Resûlullah'ın sünnetinin ne olduğu, sünnetin kapsamı ve geçmişte tespit edilen sünnetlerin, günümüze tatbiki de ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla üzerinde duracağımız bu konu genel olarak; "Hadislerin Anlaşılması" ve "Günümüzde Sünnetin Tatbiki" çerçevesinde iki ana başlık altında ele alınmaya çalışılacaktır.

I. Hadislerin Anlaşılması

Hadislerin doğru anlaşılıp yorumlanması sorunu, tarih boyunca İslâm bilginlerini meşgul etmiştir. Bu konu ile ilgili hem geçmişte hem de günümüzde yüzlerce hadis şerhlerinin yanı sıra, "Esbâbu vürûd'l-hadis", "Gâribü'l-hadis", "Muhtelifü'l-hadis", "Müşkilü'l-hadis" gibi ilim dallarında pek çok eser yazılmıştır. Ancak bir sözün anlaşılması için yapılan açıklamanın, belli bir süre sonra bizzat kendisinin de anlaşılmadığı ya da yanlış anlaşılmalara sebep olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hadislerin sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmesi için, hadislerle birlikte geçmişte yapılan şerhlerinin de, değişen şartlar göz önünde bulundurularak belli bir sistem çerçevesinde, yeniden ele alınması ve açıklanması kaçınılmaz olmaktadır. Sünnetin kaynağı durumunda olan hadisleri - ki, burada delil olmaya elverişli hadisleri kast ediyoruz; hüccet olamayacak kadar zayıf olan ya da uydurulmuş olan (mevzû) hadisler bizim konumuz dışındadır - doğru anlamak için, Resûlullah'ın maksadını, hadislerin vürûd sebeplerini, hadislerdeki "mecâz", "teşbih" ve "kinâye" gibi edebî sanatları göz önünde bulundurmak, aynı konuda gelen hadislerin tamamını bir arada değerlendirmek ve en önemlisi hadisleri Kur'ân perspektifinden ele almak gibi bir takım yöntemlere başvurma gereği vardır.

A. Hadislerde Anlatılmak İstenen Maksadı Kavramak (Makâsıd)

Dinî ve ahlâkî hükümler ve hitaplar, bir takım illetler, maslahatlar ve hikmetler sebebiyle vukubulmuştur. Bu illetlerin bir kısmı apaçıktır ya da açıklanmıştır. Bir kısmı kapalıdır; ancak düşünme ve araştırma neticesinde bilinebilecek durumdadır. Diğer bir kısmı ise, ilim ve fennin ilerlemesi neticesinde aşama aşama ileriki nesiller tarafından bilinecek, ama şimdiki nesil tarafından tam olarak kavranamayacak derecede gizli ve örtülüdür. Bu maksat ve hikmetler olmasa, dini hitap ve hükümler, amaçsız ve gelişigüzel serdedilmiş nasslar konumuna düşecektir.¹ Ancak dinî hükümlerle muhatap olan kişinin görevi her zaman ta'lîl değil, taabbüddür. Yani sebebini araştırmak değil, kulluk gereği itaat etmektir; zira bazı şeyleri, hikmetini anlamadan da yerine getirmek icap eder.

Sırf ibadet maksadıyla yapılan taabbudî konuların çoğu kere akılla değerlendirilmesine imkân ve lüzum olmadığından, bu konuları içeren hadislerin akli kriterlerle incelenmesi bir zorunluluk oluşturmaz. Sözgelimi Hz. Peygamber'in, teheccüd namazını neden gecenin belirli bir saatinde ve belli rekâtlar halinde kıldığını anlatan rivâyetlerin akıl süzgecinden geçirilmesi gerekmez.² Bu durum tıpkı askerin, komutanının emrini yerine getirmesi gibidir. Ancak bu gibi durumlarda bile maksadı anlamak önemsiz değildir. Kural içeren sözlerde kural koyucunun (Şâriin) maksadını iyi anlamak şüphesiz mühimdir. Öyle ki, "Makâsıdu's-Şeria", söz konusu kurallarının her zemin ve zamanda uyarlanabilir olmasını mümkün kılacak en temel ilkelerden biridir, demek dahi yanlış olmaz.

Hikmete dayanan bir bilgide ise, mutlaka sebep sonuç ilişkisi mevcuttur. Bir sözün veya metnin maksadını, ya da hikmetini anlamak için, öncelikle "neden", "niçin" ve "nasıl" sorularının o sözcü veya metne sorulması gerekmektedir. Ardından bu soruların cevabını bulabilmek için, ilim ve akıl devreye sokulmalı, sorunun cevabı isabetli olarak kavranmaya çalışılmalıdır. Diğer taraftan İslâm'ın kural koyarken gözetmiş olduğu maslahatları, önem ve derece bakımından genel olarak üçe ayırmak mümkündür:

1) Zarûriyyât: Bunlar korunması zorunlu olan maslahatlardır ve beş başlık altında toplanır:

- a. Dinin korunması
- b. Canın korunması

¹ Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmetleri*, Ankara 1989, s. 21.

² Kahraman, Abdullah, "Fikhi Hadislerin Doğru Anlaşıp Yorumlanması Hususunda Bazı Esaslar", *C.Ü.İ.F. Dergisi*, C.V, sayı: 2, Sivas 2001, s. 168.

- c. Aklın korunması
- d. Neslin korunması
- e. Malın korunması

2) Hâciyyât: Bunlar, güçlüğü kaldırılması ve bir kısım fert ve kamu yararlarının sağlanması gibi ihtiyaçlarla ilgili maslahatlardır.

3) Tahsiniyyât: Bunlar da, güzel ahlâklı olmak, yardımseverlik, müsrif ve cimri olmamak gibi iyi meziyetlerle ilgili maslahatlardır. Bunlara “kemâliyyât” adı da verilir.³

Öte yandan zaruri ve faydalı şeyler, sadece dinin emrettiklerinden ibaret olmadığı gibi, zararlı şeyler de dinin haram ve yasak kıldıklarından ibaret değildir. Bazı şeylerin fayda ve zararını tayin edip, faydalı olanlarının yapılmasını, zararlı olanlarının terkedilmesini din, insanların aklına bırakmıştır. Burada da nassların maksadını kavramanın önemi bir daha ortaya çıkmaktadır. Nitekim “Allah kime hayır murad ederse, onu dinde fakîh/anlayışlı kılar”⁴ hadisi de anlama ve kavramanın Allah’ın bir nimeti olduğunu vurgulamaktadır.

Nebevî sünnetin en güzel ve doğru bir şekilde anlaşılması için yapılması gerekenlerden birisi de hadislerin, üzerine bina edildikleri özel sebeplere ve belirli bir illete (gerekçe) bağlı olup olmadığının araştırılmasıdır. Bu ise bazan hadiste açıkça ifade edilirken, bazan da hadisteki ifadeden çıkartılır; ya da hadiste anlatılan olayın akışından anlaşılır. Hadisleri inceleyen bir araştırmacı, onlardan kiminin, muteber bir maslahatı gerçekleştirmek veya zararlı şeyleri gidermek, ya da o zaman mevcut olan bir probleme çözüm bulmak için, belirli bir zamanın şartlarının gözetildiğini ve onlar üzerine bina edildiğini görür.⁵

Bu bağlamda klasik fıkıh usûlü ilminde bir lafzın/metnin mânaya delaleti açısından dört ayrı delalet üzerinde durulmuştur:

- a. İbareti’n-nass
- b. İşareti’n-nass
- c. Delâleti’n-nass
- d. İktizâi’n-nass⁶

³ Şener, Abdülkadir, *Kıyas İstihsan İstislah*, Ankara 1974, s.142.

⁴ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1981, Fardu'l-humus 7; el-I'tisâm 10; Müslim b. Haccâc, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VI, İstanbul 1981, İmâre 175.

⁵ Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Blünyamin Erut) Kayseri 1998, s. 201.

⁶ Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukukunun Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1996, s. 392.

Bu tasnif, Şâfiî (ö. 204/819) sonrası dönemden bize intikal eden ilk eserlerden biri olma özelliğini taşıyan Şâfiî (ö. 344/955)'nin usûlünde böyle olduğu gibi, sonraki usûl eserlerinde de aynen muhafaza edilmiştir. Bu arada, nass denilen metni oluşturan en ufak ögenin dahi mânaya etkisi üzerinde durulmuş, harflerin ve edatların anlamları belirlenmiştir. Lafızların mânaya delaleti bakımından; lügavî, örfî ve şer'î oluşları birbirinden ayrılmıştır. Yine lafızların mânaya delaleti yönüyle "mutabakat", "tazammun" ve "iltizam" şeklinde tasniflerde geliştirilmiştir. Ayrıca lafızlar, emir, nehiy ve haber olmak üzere bir ayırıma tabi tutulmuşlardır. Hatta metin tahlilinde asla gözardı edilmemesi gereken ve haddizatında metnin gerçek anlamını, ya da başka bir deyimle, kendi gerçekliğine uygun olan anlamı belirlemede son derece önemli olan unsurlar da ele alınmış ve nitekim bu unsurlar, *delâletü mahalli'l-kelâm*, *delâletü'l-örf*, *delâletü'n fi nefsi'l-kelâm*, *delâletü siyâki'l-kelâm* şeklinde kavramlaştırılmıştır.⁷

Diğer taraftan dilin içtimaî ve toplumsal bir olgu olduğu, onun vehbî değil, kesbî oluşu dikkate alındığı takdirde toplumun, kültürün ve coğrafyanın da ondaki payı hesaba katılmak zorundadır. Bu nedenle rivâyet metinlerinde görünmeyen öğelerin başında *fizikî ortam*, *psikolojik ortam* ve *sosyolojik ortam* bulunmaktadır.⁸ Metni doğru anlayabilmek ve maksadını kavrayabilmek için bu etkenlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Vesileler asırdan asra, çevreden çevreye değişir ve hatta değişmesi gerekir. Dolayısıyla hadis, onlardan herhangi bir nesneyi tayin etmişse, bu, onunla bizi bağlamak, onun karşısında bizi dondurmak için değil; ancak o zaman ve mekanda olan vâkıanın beyanı içindir. Hatta Kur'ân-ı Kerîm kendisi, belli bir zaman ve mekâna uygun bir vesileyi/aracı tayin etmiş olsa, zaman ve mekânın değişmesiyle, diğer bir ifadeyle şartların değişmesiyle, o vesilelerin/araçların da değişmesi gâyet doğal karşılanacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "*Onlara karşı gücünüzün yettiğince kuvvet hazırlayın. Ordugahlarda atlar besleyin. Böylece hem Allah'ın düşmanını hem de kendi düşmanınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip de, sizin bilemediklerinizi korkutursunuz*"⁹ buyrulmaktadır.

Şimdi bu âyetten hareketle bugün hiç kimse, müminlere at beslemenin emredildiğini anlamamaktadır; zira anlamak da mümkün değildir. Aksine İslâm'ı bilen ve akli olan her insan, bundan maksadın bugünkü silahlar olduğunu, yarın için ise daha başka silah ve araçlar olacağını düşünmek

⁷ Özafşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara 1998, s.278-279.

⁸ Özafşar, a.g.e., s. 285.

⁹ Enfâl, 8; 60.

durumundadır.¹⁰ Söz konusu âyetle ilgili olarak böyle düşünmek gerektiği gibi, “Hayır atların alınlarındadır”¹¹ hadisini de aynı şekilde anlamalıdır. Sözü edilen hadiste, o gün için at beslemenin önemi anlatılmak istenmektedir. Yine bazı hayvanları beslemeyi veya bir takım meslekleri teşvik eden hadisleri de bu bağlamda ele almak gerekmektedir.

Hadis ve sünneti anlama bakımından hadis tarihi boyunca sahabe nesli de dahil, genel olarak iki temel görüş bulunmaktadır. Sahabe arasında şekle ve zahire göre hareket eden anlayışın yanı sıra, mâna ve maksada göre anlamaya çalışan bir gruba da görmektediriz. Bu ikinci gruba dahil olanlar, sahabe'nin ileri gelenlerinden ve çoğunluğu teşkil edenlerden oluşmaktadır. Her iki anlayışın tezahürü olarak, daha sonra “ehl-i hadis” ve “ehli rey” ekollerinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Ne var ki, sahabe arasında ve daha sonraki dönemlerde Peygamber sevgisine dayalı lafzî ve şeklî sünnet anlayışının, zamanla Kur’ân ve sünnetin özünden uzaklaştıracak boyutlara kadar uzandığı görülmektedir. Öyle ki, maksadı değil de şekli ve lafzı esas alanlar, Hz. Peygamberin giydiği elbisenin rengine, yediği yemeğin türü ve miktarına, yattığı yatağın cinsine, hatta tırnaklarını keserken takip ettiği sıraya kadar onu taklit etmeyi sünnet saymaktadırlar. Bu ise, bir anlamda Hz. Peygamber’i model olarak kabul edip, örnek almak yerine, onu aynen taklit etmek düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, bu tutum, bazan ruhun şekle feda edilmesi sonucunu da doğurmaktadır.

Diğer yandan sahabeden bazıları, özellikle Hz. Peygamber’e (a.s) yakın olup, bunun yanı sıra ilmi ve idarî yönü bulunanlar, Hz. Peygamber’in söz ve fiillerini, kaynağı, sebebi, maksadı, söylendiği ortam ve şartları, sürekliliği ve bağlayıcılığı yönüyle değerlendirmişlerdir. Söz konusu bu sahâbiler, rivâyetin yanında dirâyete de önem vermişler, Hz. Peygamber (a.s.)’in söz ve davranışlarını anlamaya gayret göstermişlerdir. Kendi dönemlerinin şartları içerisinde, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda önemli tahlil ve tenkitlerde bulunmuşlardır. Onların içtihadları, sadece hüküm çıkarmak için değil, bununla birlikte değiştirme ve yenileştirmeye yönelik idarî ve siyasî uygulamalar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu anlayışı benimseyenlerin genelde Hz. Peygamber’e en yakın yöneticiler ve ilim ehli olması dikkat çekicidir. Çoğu idarî görevlerde bulunan bu sahâbilerin, toplumun ihtiyacını karşılamak ve ortaya çıkan problemlere çözüm bulmak zorunda kalmaları, onları ister istemez sünnetin maksadını anlamaya sevk etmiştir. Bu kimselerin bu düşünce ve

¹⁰ Kardavî, a.g.e., s. 216-217.

¹¹ Buhârî, Menâkıb 28; Müslim, Menâkıb 97.

uygulamalarında, Resûlullah'ın (a.s.) yönetici niteliğini iyi anlamaları ve kendilerinin de yönetici olmaları etkili olmuştur, denebilir.¹²

Hadis ve siyer kaynakları incelendiğinde bu iki görüşün tezabürlerini görmek mümkündür. Meselâ, Hendek (Ahzâb) savaşının (5/627) ardından Resûlullah, "Hiç kimse Kurayza yurduna varmadan ikinci namazını kılmasın" diye ilan etmişti. Hedefe varmadan ikinci namazının vakti daralınca, sefere iştirak eden ashab, iki kısma ayrılmış; bir kısmı "bu sözden maksat, oraya biran önce yetişmemizdir; yoksa ikinci namazının vakti içinde kılınmaması değildir" diyerek, sözün mâna ve maksadını esas almış ve ikinci namazını vakti içinde kılmışlar, diğerleri ise sözün zahirini esas alarak namaz kılmamışlardı. Olaydan haberdar olan Resûlullah (a.s.), her iki tarafa da bir şey dememiştir.¹³

Sahabe arasındaki bu iki farklı anlayış ve onların bu yaklaşımlarına dayalı olarak yaptıkları uygulamalar, daha sonra mezhep imamlarının ve diğer âlimlerin görüşlerinin şekillenmesinde de tam anlamıyla etkili olmuştur. Nitekim bazı fakihler, Resûlullah'ın hadisinin lafzına bağlı kalarak, buğday, arpa, hurma ve tuzun birbiriyle daima ölçülerek satılacağını, aralarındaki eşitliğin tartı ile değil, ölçek ile tespit edileceğini, çünkü hadiste böyle geçtiğini, altın ve gümüşün de aralarında daima tartı ile muamele yapılmasını ileri sürmektedirler. Halbuki Ebû Yusuf (ö. 182/798), teâmül haline gelmişse altınlar arasında eşitliğin ölçek ile, buğday gibi zahireler arasında da tartı ile tespit edilebileceğini söylemiştir. Buna yapılabilecek itirazı İbn Âbidin şöyle cevaplandırmaktadır:

"İmam Ebû Yusuf, nassa muhalefet etmiş değildir. Mezkur hadisin vürûdu zamanında tartı ve ölçüde âdet böyle olduğu için hüküm de ona uygun olmuştur. Meselâ, sonradan tartı ile satışı âdet haline gelen şeyler o zaman öyle satılsaydı, hüküm de ona göre olacaktı... İşte imam böyle düşünmüş ve zikredilen ictihadda bulunmuştur. Bugün altın ve gümüş para birbirleriyle tartı ve ölçü ile değil, sayılarak mübadele ediliyor, Allah Ebû Yusuf'u bizim namımıza mükafatlandırsın! Bize büyük bir ribâ kapısını kapamış oldu."¹⁴

Bu olay, her ne kadar "şartların değişmesi ile ahkâmın değişmesine" bir örnek olarak gösterilmiş ise de, aynı zamanda, Ebû Yusuf'un hadislerin maksadını ön plana almış olmasına da güzel bir örnek teşkil etmektedir.

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, taabbudî konular hariç, hükümlerin talîli mümkün olup, genel anlamda onların tâbî olduğu illetler

¹² Buyrukçu, Ramazan, "Çağımızda Hz. Peygamber'i Anlamak ve Anlatmak", S.D.Ü. İlahiyat Fak. Der., III. Kutlu Doğum Sempozyumu, Isparta 2000, s. 119.

¹³ Buhârî, Salâtü'l-Havf 5.

¹⁴ Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukukunda İctihad*, Ankara 1985, s. 31.

(gerekçeler) akıl yoluyla kavranabilir. Kaldı ki, Hz. Peygamber (a.s.)'den vârid olan bazı hadislerde illetlerin belirtildiği de görülmektedir. Nitekim "*Çölden gelen yoksul bedevîler sebebiyle size kurban etlerini üç günden fazla saklamanızı yasaklamıştım. Artık bundan böyle yiyebilir, saklayabilir ve tasadduk edebilirsiniz*"¹⁵ hadisinde de görüldüğü gibi, kurban etinin üç günden fazla saklamanın yasak oluşunun hikmeti, yoksulların da etlerden nasiplenmeleridir.

Bir diğer örnek de bir kadının yalnız başına yolculuk yapması hakkındaki hadistir. İlgili hadiste şöyle denilmektedir: "*Bir kadın ancak beraberinde mahremi olduğu halde yolculuk yapabilir.*"¹⁶ Çağımız âlimlerinden Yusuf el-Kardâvî, bu yasağın illetini şöyle açıklamaktadır: Bu yasağın arkasındaki illet; yolculuğun deve, katır ve merkep üzerinde yapılıp, genellikle de yerleşim merkezleri ve yaşayanların pek bulunmadığı sahra ve çöllerin aşıldığı bir zamanda kocasız ve mahremsiz yolculuğundan dolayı kadın hakkındaki korkudur. Böylesi bir yolculukta kadının kendisine bir kötülük yapılmasa dahi en azından hakkında kötü şeyler şüyu bulabilirdi. Fakat asrımızda durum değişmiş, artık motorlu toplu taşıma araçları çıkmıştır. Dolayısıyla yolculuğun en az yüz veya daha fazla yolcunun bindiği bir uçak, yahut yüzlerce yolcu taşıyan bir trende yapılması halinde, yalnız başına yolculuk yapan kadın hakkında korkmaya gerek yoktur. Bu hususta şeran kadın hakkında bir günah olmadığı gibi, bu durum, hadise muhalefet de sayılmaz. Bilakis bunu, Buhârî'nin *Sahih*indeki Adıyy b. Hâtim'in merfû olarak rivâyet ettiği şu hadis desteklemektedir.

Adıyy diyor ki: Ben, Peygamber'in (a.s.) yanında iken bir adam girdi ve ona fakirlikten yakındı. Sonra bir başkası geldi eşkiyadan şikâyet etti. Resûlullah bana: Adıyy! Hîre'yi gördün mü? Dedi. "Görmedim ama duydum", dedim. Bunun üzerine "*Eğer ömrün olursa göreceksin ki, kadın Hîre'den yola çıkacak ve gelip Kâbe'yi tavaf edecek de Allah'tan başka kimseden korkusu olmayacak*" buyurdu.¹⁷ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, ileride bir kadının yanında mahremi olmadığı halde korkmadan hacca gelebileceğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla önceki hadislerde kadının mahremi olmadan yolculuk yapmasını sakıncalı kılan husus, emniyetin olmayışındır. Emniyet sağlandığında bu yasak söz konusu olmamalıdır. Bu konuda şartlara göre fetva verilmelidir.¹⁸

¹⁵ Müslim, Edâhî 28.

¹⁶ Buhârî, Savm 67.

¹⁷ Buhârî, Menâkıb 25.

¹⁸ Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 205-206. Konuyla ilgili olarak bkz. Aslan, Nâsî, "Sünnetin Günümüze Taşınması", *Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayı*, Ankara 2000, s. 342-343.

Yine “Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü evlilik gözü haramdan, iffeti de zinadan korur. Kimin evlenmeye gücü yetmezse oruç tutsun, çünkü oruç şehveti kırar”¹⁹ hadisinde de, evlenmenin hikmetlerinden birinin haramdan korunmak, oruç tutmanın maksatlarından birinin de şehveti kırmak olduğu bizzat Hz. Peygamber tarafından beyan edilmiştir. Oruçtan söz edilmişken bu arada Ramazan hilâlini gözetmekle ilgili hadisleri incelemek istiyoruz.

Örnek: Hilali Gözetlemekle İlgili Hadisler

a. “(Ramazan) hilalini gördüğünüzde oruç tutunuz, (Şevvâl) hilalini gördüğünüzde ise iftar ediniz (bayram yapınız). Şâyet hilali göremezseniz Şaban ayını otuza tamamlayınız.”²⁰

b. Allah Resûlü Ramazan orucundan bahsetti ve şöyle buyurdu: “Hilali görmeden oruca başlamayınız; ve (Şevval) hilalini görmeden bayram yapmayınız. Şâyet hava kapalı olur da göremezseniz Ramazan Ayını otuz güne tamamlayınız.”²¹

c. “Biz ümmî bir ümmetiz. Yazı yazmayız. Hesap yapmayız. (Dolayısıyla) Ay şu kadar ya da şu kadardır (Hz. Peygamber, parmaklarıyla bir defa yirmi dokuzu, diğer bir defa da otuzu işaret ettiler).”²²

Bu hadislerin şerhlerine bakıldığında, oruca ya da bayrama başlanması için az da olsa hesapla olabileceğini savunanların yanısıra, çoğunlukla hilalin gözle görülmesi gerektiği, hesaba itibar edilemeyeceği belirtilmektedir.²³ Yaklaşık on dört asırdır Müslümanların Ramazan orucuna başlayıp bitirmeleri hep bu surette olmuş ve bugün de hâlâ bir çok ülkede bu yolla olmaktadır. Astronomi hesaplarının fazla gelişmediği dönemlerde hilali görebilmek için Müslümanların, “bakacak” adı verilen mevkilere çıkarak hilali gözetlemeleri izah edilebilir. Ancak uzay yolculuklarının başladığı, çeşitli uluslar tarafından gökteki ayın parsellendiği, artık en ince astronomik hesapların kolayca yapılabilirdiği günümüzde ise, bu durum traji-komik bir imaj çizmektedir. Üstelik bugün artık Ay ve Güneşin hatta yıldızların gelecekte olacak hareketleri, ay ve güneş tutulmaları tespit edilebildiği gibi, geçmişe dönük hareketleri de çok rahat hesap edilebilmekte ve bu hesaplamalarda saniyeler bile şaşmamaktadır. Bütün bunlara rağmen bugün Müslümanların, Ramazan orucuna başlarken veya Hac ibadetinin günlerini tayin ederken, başka bir ifadeyle kamerî takvimi

¹⁹ Buhârî, Savm 10; Nikâh 2-3; Müslim, Nikâh 1-3.

²⁰ Buhârî, Savm 11.

²¹ Buhârî, a.yer.

²² Buhârî, Savm 13.

²³ Bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bâri Şerhi Sahîhi'l-Buhârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Fuad Abdülbaki ve diğer) I-XIII, Kahire 1986, IV, 146-148.

oluştururken, hâlâ hesabı ve kitabı bir tarafa bırakarak çıplak gözle hilal gözetlemeleri, tamamen söz konusu hadisleri yanlış anlamalarından kaynaklanmaktadır.

Oysa çok dikkatlice incelendiğinde görüleceği gibi, ne âyetlerde ne de hadislerde, hilali hesapla tespit etmek yasaklanmamakta, aksine hesaba dikkat çekilmektedir. Ancak Resûlullah (a.s.) döneminde çok iyi hesap yapamayan yazı yazamayan insanlara kolaylık olması bakımından daha basit bir uygulamaya gidilmiş, o gün için gözle görmeye bir değer verilmiştir. Esasen Kur'ân-ı Kerim'in Ay ve Güneş ile ilgili betimlemelerinde sürekli hesap gündeme gelmektedir. Aşağıdaki âyetlerde bu durum net olarak görülmektedir.

*"Güneş ve Ay bir hesap üzeredir."*²⁴ *"Güneş, kendisi için belirlenen yerde akar (döner). İşte bu aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir", "Ay için de birtakım yörüngeler tayin ettik. Nihâyet o, eski hurma dalı gibi (hilal) olur da geri döner", "Ne Güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzer."*²⁵

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim'de Ramazan orucuyla ilgili âyette, *"Sizden kim Ramazan ayına erişirse oruç tutsun"*²⁶ denilmekte, Ramazan hilalini gördüğünüz zaman oruç tutun denilmemektedir. Zira Arapça'da on iki aydan biri kastedildiğinde kullanılan "eş-şehr" kelimesi ile gökteki ay kastedildiğinde kullanılan "kamer" ya da "hilâl" kelimeleri farklıdır. Nitekim bazı tefsirlerde bu şekilde mâna verilmiştir.²⁷ Ne var ki, sözünü ettiğimiz anlayışın etkisiyle yapılmış tefsirler, "Fe men şehide minkümü's-şehre fe'l-yesumhu" âyetinde geçen "eş-şehr" kelimesine ilave yaparak "hilaleş-şehr" yani "ramazan hilalini görürse" şeklinde tefsir etmişlerdir.²⁸

Halbuki ramazan ayını idrak etmek, bugün olduğu gibi hilali gözetlemeden de pekâlâ mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla yukarıdaki hadislerde kolaylık ilkesinden hareket edilmiştir. Yazı yazmasını, hesap yapmasını pek bilmeyen bir topluma, herhalde *ayları hesapla belirleyin* denilemezdi. Bugün ise artık tam tersi bir durum söz konusudur. Bugün ayları ve günleri hesapla tespit etmek, çıplak gözle tespit etmekten çok daha kolaydır. Kaldı ki, namaz vakitleri, orucun başlangıç ve bitiş saatleri hesapla tespit edilirken, Müslümanların kendi aralarında Ramazan ayının girip girmediğini

²⁴ er-Rahman 55; 5.

²⁵ Yaşin 36; 38-40.

²⁶ el-Bakara 2; 186.

²⁷ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Kahire 1372, II, 288.

²⁸ Beyzavî, *Tefsîru Beyzâvî*, I-V, Beyrut 1996, I, 465; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, I-IV, Beyrut 1401, I, 218.

hâlâ tartışma konusu yapmalarının bir açıklamasını yapabilmek oldukça güç görünmektedir.

B. Hadislerin Vürûd Sebeplerinin Bilinmesi

Bir sözün veya eylemin hangi ortamda, hangi sebeple ve hangi olgudan hareketle söylendiğini veya yapıldığını tespit etmek anlamında “bağlam”, anlamının en belirleyici unsurudur. Tarihî bir metni anlamak için, yedi ayrı bağlam türünden söz etmek mümkündür:

1. Dilsel bağlam
2. Tarihsel bağlam
3. Toplumsal bağlam
4. Konusal bağlam
5. Sınıflandırıcı bağlam
6. İşlevsel bağlam
7. Varoluşsal bağlam²⁹

Hadislerin de sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için, nassın serdedildiği şartlarla, onları açıklamak üzere gelen ilgili hususların da bilinmesi gerekir. Ta ki, hadisten ne kastedildiği dikkatli bir şekilde belirlensin ve zanna dayanarak akla gelen her şey söylenmesin, ondan kastedilmeyen yüzeysel bir mânânın ardına düşülmesin.³⁰

Kur’ân’ı anlamaya çalışan veya onu tefsir eden kimse için nüzûl sebeplerini bilmek nasıl önemli ise, hadislerin anlaşılması için hadislerin vürûd sebeplerini bilmek de son derece gereklidir. Zira Kur’ân genel ve evrensel kaideler içerirken, hadisler, çoğu zaman bölgesel, muhataba göre değişen hususî ve detay meseleler içerebilmektedir.

Hiz. Peygamber’in söylemlerini ve eylemlerini değerlendirirken, tarih içinde onların tarihsel ve toplumsal bağlamlarını, zaman ve mekân boyutunu, yerellik ve evrenselliğini, özel (hass) ve genel (âmm) olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Hiz. Peygamber, henüz hayatta iken, söyledikleri ve yaptıkları hususunda sebeplerin ve toplumsal şartların ne kadar etkili olduğunu bizzat

²⁹ Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 297-302.

³⁰ Kardavî, a.g.c., s. 202.

göstermiştir. Âlimlerin, nâsih-mensûh kategorisi içinde değerlendirdikleri hadislerin büyük bir kısmı bunun canlı göstergesidir.

Diğer taraftan sahabe neslinin kendi aralarında, hadislerin anlaşılması ile ilgili tartışmalarına baktığımız zaman, büyük bir kısmının, esbâb-ı vürûdun, anlamı belirleyici etkisi görülmektedir. Hz. Âişe'nin (ö.58/677), Ebû Hüreyre (ö.58/677) ve diğer bazı sahabîlere itirazları, onların hadisleri tarihsel ve toplumsal bağlamlarından kopararak yanlış anlamaları sebebiyledir.³¹ Dolayısıyla vürûdü'l-hadisi de göz önüne alarak hadislerin yeniden tasnifi düşünülmelidir. Böylece hadislerin anlaşılması daha kolay olacaktır.

Örneğin, *"İnsanlar, Allah'tan başka ilah olmadığına, benim onun elçisi olduğuma şahadet edinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Şayet böyle söylerlerse kanlarımı ve mallarımı korumuş olurlar. Ancak Allah'ın hakkı müstesna, onlar Allah'a aittir"*³² hadisini ele alalım.

Söz konusu hadis, ilk anda her ne surette olursa olsun, insanların tamamı Müslüman oluncaya dek onlarla savaşmak gerektiği gibi bir anlam çağrıştırmaktadır. Oysa vürud sebebine bakıldığında hadisin böyle bir anlama gelmediği, aksinc savaş esnasında şahadet getiren insanların, Müslüman oldukları kabul edilerek öldürülemeyeceklerini tembih etmektedir.³³ Şöyle ki: Hayber kalesi kuşatıldığında Allah Resulü: *"Yarın sancağı öyle birine vereceğim ki, Allah ve Resulü onu sever, onun eliyle fetih müyesser olacaktır"* buyurdu. Bunun üzerine ashab arasından pek çok kişi bu müjdeye nail olabilmek için heyecanla sabahı beklediler. Sabah olunca Resûlullah (a.s.), *"Ali nerede?"* diye sordu. Hz. Ali gözleri rahatsız olduğu halde geldi. Allah Resûlü, Ali'nin (r.a.) gözlerine tükürüğünden sürdü ve ona dua etti. Tamamen iyileşen Ali (r.a.), *Yâ Resûlallah! Bizim gibi Müslüman oluncaya dek onlarla savaşacağım dedi. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.) şöyle buyurdu:*

*"Ya Ali yavaş ol! Tâki sükûnetle Hayberlilerin sahasına iner, sonra onları İslâm'a davet eder ve üzerlerine vâcip olan İslâm esaslarını haber verirsin. Ya Ali! Tek bir kişinin senin irşadıyla Müslüman olması, senin kızıl develere sahip olmandan daha hayırlıdır."*³⁴

Görüldüğü gibi bu bilgiler ışığında söz konusu olayla ilgili geçen ilk rivayet daha kolay ve daha doğru anlaşılmalıdır. Aksi halde bir hadisin vürud sebebi bilinmediği zaman, o hadise başka mânalar yükleyerek yanlış yorumlama

³¹ Görmez, a.g.e., s. 122.

³² Buhârî, İmân 17; Müslim, İmân 32. Hadisin bazı rivayetlerinde *"Namaz kılmaya ve zekat verinceye kadar"* ilavesi de yer almaktadır. Bk. Ebû Dâvûd, Cihâd 95; Nesâî, Zekât 3; İbn Mâce, Fiten 1-3.

³³ Bk. Suyûtî, *Esbâbu Vürûdi'l-Hadis*, I-III, Beyrut 1980, s. 376-378.

³⁴ Buhârî, Cihâd 102; krs. Ahmed Naim-Kâmil Mirâs, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XIII, İstanbul 1941, VIII, 398-399.

tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Nitekim sözü edilen hadis, bağlamından koparılıp düşünüldüğünde farklı yorumlanmış; sevgi ve barış dini olan İslâmiyet, kılıç dini olarak algılanmıştır. Şüphesiz İslâm dininde yeri gelince savaşmak da emrolunmaktadır. Ancak buna genellikle can ve mal emniyeti ve nefsi müdafaa için müsaade edilmiştir. Kaldı ki, Allah Resûlü hiç bir kabile ya da devlete sebepsiz yere sırf saldırı amaçlı savaş açmamıştır; zira o savaş değil, rahmet peygamberidir. Dolayısıyla hadislerin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için hangi şartlarda ne maksatla söylendiğini araştırmak önemlidir. Bu sayede, böyle yanlış anlamalara da meydan verilmemiş olacaktır.

C. Arapça'daki Edebî Sanatları Bilmek

Lafızlar, konulduğu mânada kullanılıp kullanılmaması açısından "hakikat", "mecâz", "sarih" ve "kinâye" olarak dört kısma ayrılmaktadır:

Hakikat: Konulduğu mânada kullanılan lafız demektir. Onda takdim ve tehir dahi yoktur.³⁵ Bazan lügavî, bazan şer'î, bazan ise örfî olur. Örfî olan da umûmî ve husûsî kısımlarına ayrılır.³⁶ Lügavî hakikat, dilde hangi mâna için vaz edilmiş ise o mânada kullanılan lafızdır. Şer'î hakikat, Şârî'in kastettiği mânada kullanılan lafızdır. Örfî hakikat ise, örfte kendisiyle hangi mâna kastediliyorsa o mânada kullanılan lafız demektir.³⁷

Mecâz: Hakikî anlamının kastedilmediğini gösteren bir "alâka" ve "karîne"den ötürü konulduğu mânadan başka bir mânada kullanıldığına hükmedilen lafızdır. Alâka, hakikî mâna ile mecazî mâna arasındaki münasebettir. Karîne ise, hakikî mânânın anlaşılmasına engel olan şeydir.³⁸ Mecâz olabilmesi için lafzın hakikî manasını engelleyen bir karînenin olması şarttır.³⁹ Hakikî mânaya göre anlama imkânı bulunduğu sürece mecazî mânaya göre yorum yapılamaz. *Kelâmda aslolan mânayı hakikîdir* (Mecelle, madde: 12). Hakikî mânaya göre anlamayı engelleyen bir alâka ve karîne varsa, o zaman bu yönde yorum yapmak ve lafıza mecazî mânanın hükmünü bağlamak gerekir. Meselâ, Kuran-ı Kerim'de İsrâ Sûresi'nin 24. âyetinde kişinin ebeveynine iyi davranması öğütlenirken, "Onlara rahmet kanatlarını ger..." denilmektedir. Burada bir kişinin hakikî mânâda kanat germesi düşünülemeyeceğinden, zorunlu olarak mecaz olduğunu kabul etmek gerekir.⁴⁰

³⁵ Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmî'l-Kur'ân*, I-II, Beyrut 1999, II, 29.

³⁶ Şâkir el-Hanbelî, *Usûlû'l-Fikhi'l-İslâmî*, Suriye 1948, s. 161.

³⁷ Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usûlî'l-Ahkâm*, I-IV, Beyrut 1402, I, 27.

³⁸ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Meânî'l-Beyân ve'l-Bedî*, İstanbul 1984, s.290-291.

³⁹ el-Hanbelî, a.g.e., s. 163.

⁴⁰ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-İhkâm fî Usûlî'l-Ahkâm*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 446 - 447.

Sarîh: İster hakikat ister mecâz anlamında, çok kullanılmasından ötürü kendisi ile kastedilen mâna açıkça anlaşılan lafızdır. Ne kastedildiğini ayrıca araştırmaya gerek kalmaz.⁴¹

Kinâye: Kendisi ile kastedilen mâna hemen zihne gelivermeyen ve kapalı kalan lafızdır. Kinâyede lafzın lügavî mânası anlaşılabilirse de, mütekellimin maksadı gizlidir hemen anlaşılamaz.⁴² Niyet veya halin delaletinin bilinmesiyle anlaşılabilir.⁴³ Diğer bir deyişle, bir gereklilikten dolayı lafzın açık anlamı terk edilerek başka bir anlama hamledilmesidir.⁴⁴ Ancak kinâyede mânanın hakikate de ve mecâza da yönlendirilmesi mümkündür.⁴⁵

Öte yandan Hz. Peygamber, sözün önem ve tesirini, harikalar meydana getirebileceğini "*Şüphesiz anlatımda bir sihir vardır*"⁴⁶ demek suretiyle yine veciz bir cümlesiyle vurgulamaktadır. Onun vasıflarından biri de "cevâmiu'l-kehim" oluşudur.⁴⁷ O, az sözle çok mânalar ifade edecek tarzda konuşurdu. Bunun yanı sıra onun, muhataplarını herhangi bir ibadete veya aksiyona teşvik etmek amacıyla ya da bir işin önemini vurgulamak için, sözlerini çeşitli örneklerle ve teşbihlerle takviye ettiği bilinmektedir.

Hiç şüphesiz sözü en güzel söyleyenlerden ve anlatımı en güzel olanlardan biri Allah Resulüdür. Onun sözleri kısa olmasına rağmen son derece vurucu ifadeler taşımaktadır. Gâyet veciz olduğu kadar, vicdanlarda tesirli ve hafızalarda kalıcıdır. O sözlerini kimi zaman bir teşbihle süslemiş, kimi zaman istiarc yapmış, kimi yerde sözü açık söylemiş, kimi yerde de kinâyeli ya da nükteli konuşmuştur. Onun sözlerini, hareketlerini anlayabilmek, değerlendirmek ve yorumlayabilmek için bu özelliğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Resûlullah'ın sözlerini şüphesiz yine en güzel edebiyatçılar takdir edecektir. Bu bağlamda onun sözlerini vassfeden Câhız (ö.255/868) şöyle demektedir: "Onun sözlerinin sayısı az, anlamları çok, sanat açısından üstün, zahmetten uzaktır. O, açılması gereken yerde geniş, kısa tutulması gereken yerde ise veciz bir üslup kullanmıştır. Yabancı, garip kelimeleri terk etmiş, çarşıya, pazara ait âmiyâne ifadelerden de yüz çevirmiştir. O, ancak bir hikmet mirasından konuşmuştur. O, Allah'ın kendisine verdiği ismet sıfatıyla süslenmiş, ilahî destekle güçlenmiş, ilâhi muvaffakiyetle kolaylaştırılmış bir

⁴¹ el-Hanbelî, a.g.e., s. 176.

⁴² el-Hanbelî, a.g.e., s. 178.

⁴³ Zekiyyüddîn Şaban, *İslâm Hukukunun Esasları*, s. 364-367.

⁴⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 59.

⁴⁵ Suyûtî, a.g.e., II, 62; Hâşimî, a.g.e., s. 346.

⁴⁶ Buhârî, Tıb 51; Nikâh 47; Müslim, Cum'a 47.

⁴⁷ Buhârî, Ta'bir 11; Müslim, Mesâcid 5-8; Esrîbe 72.

üslupla konuşmaktaydı. Bu, Allah'ın sevgisiyle beslediği, kabul ile bürüdüğü bir sözdür. O, sertlik ile tatlılığı ve güzelce anlatma ile söz sayısının azlığını bir arada toplamıştır. Onu ne bir delil çürütebilmiş, ne karşısına bir hasım çıkabilmiş ve ne de bir hatip onu susturabilmiştir. Bilakis o, uzun hutbelerini, kısa sözleriyle akıcı hale getiriyordu. Hasımını ancak onun bildikleriyle susturmaya çalışıyor, ancak doğrularla delil getiriyor, zaferi ancak hak ile talep ediyordu. Aldatmaya başvuramaz, hile yolunu kullanmaz, arkadan konuşmaz, ayıplamaz, ne gecikir, ne de acele eder, ne uzatır ve ne de kısa tutardı. Sonra insanlar, Nebi (a.s.)'in sözünden daha yararlı, daha doğru, daha ölçülü, daha güzel, daha cömert, daha iyi, daha kolay, anlamı daha çok, içeriği daha belirgin başka bir söz asla işitmemiştir.⁴⁸

Hız Peygamberin bütün hadislerini tek tek bu yöntemle incelemek elbette mümkün değildir. Kaldı ki, onun her sözünde teşbih, kinâye vs. gibi sanatların olduğunu da iddia etmek, başta onun tebliğ vazifesini anlamamak olur. Şüphesiz onun pek çok sözü, gâyet açık ve net bir şekilde zâhirî mânasıyla kavranabilecek şekildedir. Ancak insanlara akılları miktarınca konuşan ve bu prensibi de daima öneren, üstelik zamanın edip ve şairlerini dize getiren Kur'ân'ı, tebliğle görevli bir elçinin tek düze bir üslupla konuştuğunu varsaymak ise elbette mümkün değildir. Kendisi de diğer peygamberlerden altı şeyle üstün kıldığını belirttiği hadisinde bunlardan birinin cevâmiu'l-kelim olduğunu haber vermektedir⁴⁹ ki, bunun anlamı meramını az lafızla çok mâna ifade eder bir tarzda ortaya koymaktır. Bu konuda şu hadisleri örnek olarak vermek mümkündür:

a) "Ameller ancak niyetlere göredir..."⁵⁰

إنما الأعمال بالنيات .

b) "Helal bellidir. Haram da bellidir..."⁵¹

الحلال بين والحرام بين

c) "Kişinin mâlâyânîyi terk etmesi Müslümanlığının güzelliğindendir."⁵²

⁴⁸ el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn* (nşr. Hasan es-Sendûbi) I-IV, Beyrut 1993, II, 391-392.

⁴⁹ Müslim, Mesâcid 5. Hadisin orijinal metni şöyledir:

عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال فضلت على الأنبياء بميت أعطيت جوامع الكلم وتصرئت بالرعب وأجئت لي العتائم وجعلت لي الأرض طهوراً ومسجداً وأرسلت إلى الخلق كافة وختم بي النبيون .

⁵⁰ Buhârî, Bedyü'l-Vahy 1; Müslim, İmâre, 155.

⁵¹ Buhârî, İmân 39; Müslim, Mûsâkât 107.

من حسن إسلام المرء تركه مالا يعنيه .

d) "Sizden biri kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe kâmil mânada iman etmiş olmaz."⁵³

لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه .

e) "İslâmiyet'te birine zarar vermek olmadığı gibi, zarara karşılık zarar vermek de yoktur."⁵⁴

لا ضرر ولا ضرار في الإسلام .

f) "Her nerede olursan ol, Allah'tan sakın; bir kötülük işledikten sonra iyilik işle ki onu silsin ve insanlara güzel ahlâkla muamele et."⁵⁵

إتق الله حيثما كنت وأتبع السيئة الحسنة تمحها وخالق الناس بخلق حسن .

g) "Sana şüpheli geleni bırak, şüpheli gelmeyene bak."⁵⁶

دع ما يريبك إلى ما لا يريبك .

h) "Utanmazsan dilediğini yap."⁵⁷

إذا لم تستح فاصنع ما شئت .

i) "Kişi sevdiği ile beraberdir."⁵⁸

المرء مع من أحب

j) "Hayır atların alınlarındadır."⁵⁹

الخيول معقود في نواصيها الخير .

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bu kadarı konunun anlaşılması bakımından yeterlidir. Hemen belirtelim ki, edebiyatın zirvede olduğu bir dönemde, Hz. Peygamber'in bu üslûbunun daha bir önem kazandığını vurgulamak yerinde olacaktır. Zira onun bu tür sözleri erbabını

⁵³ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, I-II, İstanbul 1981, Hüsnü'l-Hulk 3; et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, İstanbul 1981, Zühhd 11; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *es-Sünen*, I-II, İstanbul 1981, Fiten 12.

⁵⁴ Buhârî, İmân 7; Müslim, İmân 71.

⁵⁵ Muvatta, Akdiye 31; İbn Mâce, Ahkâm 17; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I-VI, İstanbul 1982, V, 327.

⁵⁶ Tirmizî, Birr 55; Dârimî, Rikâk 74; Ahmed b. Hanbel, V, 153, 158.

⁵⁷ Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165.

⁵⁸ Buhârî, Enbiya 54; Edeb 78; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1981, Edeb 6; İbn Mâce, Zühhd 17.

⁵⁹ Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165.

⁶⁰ Buhârî, Cihâd 43.

hayrette bırakıyor, dikkatleri üzerinde yoğunlaştırıyor ve düşünmeye sevk ediyordu. Yine bu üslûbun, kulaklara hoş gelen, okunduğunda veya duyulduğunda zihinlerde yer eden, nihâyet insanı hemen öğrenme ve hafızaya alma konusunda gayrete sevkeden bir özelliği de vardır.⁶⁰

Bunlarla birlikte aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, Hz. Peygamber, bir şeyin güzel, iyi ve değerli olduğunu bazen “cennet” veya “cennetlik”, ya da “melek” kavramları ile anlatmış; bir şeyin kötü, zararlı ve değersiz olduğunu da “cehennem”, “cehennemlik” veya “şeytan” kavramlarıyla ilişkilendirerek ifade etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin hadislerini anlayabilmek için onun söz söylediği zamanı, ortamı, muhataplarını ve amacını iyi bilmek ve hadisleri bu argümanlar yardımıyla anlamaya ve yorumlamaya çalışmak kaçınılmaz olmaktadır.

Ancak ne var ki, Allah Resulünün bu yönünü kavrayamayan kimselerin onun sözlerindeki incelikleri ve esprileri çoğu zaman anlamadığı da görülmektedir. Hadisleri izah ederken yapılan bu çeşit yorumlar, doğrusu bugün insanı hayrete düşürecek boyutlardadır. Ancak yine de bütün bu olumsuz yanlarına rağmen, bu tür izahların, o günün anlayışını, kültür ve bilgi birikimini de yansıttığı bir gerçektir. Bu tür izahları suçlayarak bir tarafa atmak yerine, o günün anlayışının bir yansıması olarak değerlendirmek daha doğru olmalıdır. Ne var ki, günümüzde bu izahlara şartlanmadan ve de onlarla yetinmeyerek, yeni olaylar ve yeni gelişmelerin ışığında yeni açıklamalar getirme zorunluluğu bulunmaktadır.

Özellikle Resûlullah'ın çok sık kullandığı “cennet”, “cennetlik”, “cehennem”, “cehennemlik”, “şeytan” ve “melek” gibi kavramlar, kimi zaman teşbih olarak algılandığı halde kimi zaman da hiç alakası olmayacak bir biçimde zâhirî anlamı öne çıkarılmış, böylece hadiste anlatılmak istenen mâna tersyüz edilmiştir. Öte yandan Allah Resulünün hayatı örnek alınmak istenirken, konuyla alâkalı hususlarda şekil ve şekilcilik baskın çıkmış, onun göstermek istediği hedeften uzaklaşmıştır. Aşağıda zikredilen örneklerde de bu durum çok açık bir şekilde görülmektedir.

⁶⁰ Konuyla ilgili örnekler için bkz. Kazan, Ramazan, “Hz. Peygamber'in Üslûbunda Cevâmiu'l-Kelim”, *S.D.Ü. İlahiyat Fak. Der., III. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta 2001, s. 450-453.

i. "Cennet" ve "Cehennem" Kavramları

Allah Resûlü (a.s.)'nün birtakım nesneleri "cennettendir" ya da "cehennemdendir" sözleriyle nitelendirdiği bilinmektedir. Mesela;

- a. "*Hacer-i esved taşı cennettendir. O, kardan daha beyaz idi, müşriklerin günahları onu kararttı.*"⁶¹
- b. "*Acve hurması cennettendir.*"⁶²
- c. "*Dört nehir cennettendir. Bunlar, Nil, Fırat, Seyhân ve Ceyhân nehirleridir.*"⁶³
- d. "*...Cebrâil (a.s.), Hz. Peygamber'e şöyle dedi: İşte burası Sidretü'l-Müntehâ'dır. Burada ikisi bâtın, ikisi de zâhir dört nehir vardır. Hz. Peygamber:*
 - *Bunlar nelerdir Ey Cebrâil dedi.*
 - *Cebrâil: Bâtın olan ikisi cennettendir. Diğer ikisi de Nil ve Fırat nehirleridir*" dedi.⁶⁴
- e. "*Evim ile minberim arası cennet bahçesidir. Minberim havzımın üstündedir*"⁶⁵
- f. "*Cennetin anahtarı la ilahe illallah sözüdür.*"⁶⁶
- g. "*Elbisenin topukların altına uzanan kısmı cehennemdedir.*"⁶⁷

Yukarıda zikredilenlerden son hadis hariç birtakım nesnelerin cennetten olduğu haber verilmektedir. Bu hadislerde Resûlullah'ın anlatmak istediği esas mâna nedir? Hacer-i esved taşı, Acve hurması cennetten mi gelmiştir? Sayılan bu nehirlerin kaynağı cennet midir? Onun mescidinin bir bölümü cennetin içinde midir? Bütün bunlar üzerinde durulması gereken hususlardır. Burada anlatılmak istenen mânalar araştırılmadan yüzeysel bir bakışla sayılan nesnelerin cennetten geldiği ya da cennetle irtibatlı olduğu, ne yazık ki zaman zaman iddia edilmiş, hatta karşı yorumlara hak dahi verilmemiştir. Öyle ki, bu anlayışın tezahürlerini bazı önemli hadis eserlerinde bile görmek mümkündür.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, I, 307, 329, 373.

⁶² Tirmizi, Tıb 22; İbn Mâce, Tıb 8; Ahmed b. Hanbel, II, 301-302.

⁶³ Müslim, Cennet 26. Hadisin bir benzeri Tevrat'ta geçmektedir. bk. *Kitâb-ı Mukaddes*, Tekvin II. Bab, Dersaadet 1922, s. 3.

⁶⁴ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 42.

⁶⁵ *el-Muvatta*, Kible 10-11; Buhârî, Rikâk 53; İtisam 16; Tirmizi, Menâkıb 67; Nesâî, Mesâicid 7.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel V, 242.

⁶⁷ Buhârî, Libas 4; Nesâî, Zînet 103.

Nitekim İbn Kuteybe (ö.376/986), Hacer-i esved'in kıyamet günü şfaatçi olacağını, onun cennetten gelmiş olabileceğini savunmaktadır.⁶⁸

Tevrat'ta da yaklaşık aynı şekilde yer alan söz konusu nehirlerin cennetten oluşuyla ilgili dördüncü rivâyetin⁶⁹ açıklamasında, İbn Hacer (ö.852/1448), bir önceki rivâyeti de delil getirerek şunları söylemektedir: "Hülâsa, bu iki nehrin kaynağı cennettir. Bunlar önce kaynağından çıkar, sonra yeryüzünde çıkacağı yere kadar akarak gelir, daha sonra da görünen kaynağından ortaya çıkar". Üstelik İbn Hacer, bu hadiste anlatılmak istenen mânânın, bu nehirlerin sularının tatlı ve bereketli olmasından ötürü bir teşbih olduğunu ileri sürenlerin görüşünün zayıf olduğunu, kendisinin de katıldığı ilk yorumun doğru olduğunu iddia etmektedir.⁷⁰

Halbuki aynı mahiyette söylenmiş olan örneğin, "*Cennet anaların ayağı altındadır*"⁷¹ ve "*Cennet kılıçların gölgesi altındadır*"⁷² hadislerinde Allah Resulünün maksadı ve anlatmak isteği esas mâna çok net bir şekilde açığa çıkmaktadır. Söz konusu hadislerde mecâz olduğu âşikardır. Bu hadislerce bakarak elbette hiçbir kimse çıkıp da cennet anaların ayağı altındaymış, annemin ayağının altına bakayım da cenneti göreyim, ya da kılıcın gölgesini araştırayım da cenneti bulayım diyecek kadar basit düşünemez. Aksine anneye iyilik etmenin ve ona bakmanın ve yine din, vatan, namus uğruna savaşmanın da cenneti kazandıracak birer davranış olduğunu düşünecektir. Halbuki, ne oluyor da aynı mahiyette söylenmiş diğer sözler değerlendirilirken, hadislerde anlatılmak istenen mânalar gözardı edilerek sadece basit bir anlayış sergilenabiliyor! Hakikaten bu durumu izah etmek, söz konusu hadisleri anlamaktan daha çetin bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbn Hazm (ö.456/1063), nassların illet ve bağlamlarına bakmaksızın onları zâhirine göre değerlendiren "Zâhirîler"den bir âlim olmasına rağmen,⁷³ yukarıdaki hadiste zikredilen söz konusu nehirlerin ve *Resûlullah'ın evi ile minberi arasının* cennetten olduğunu sananları tenkit etmektedir. İbn Hazm bu konuda şöyle söylemektedir:

"Bu iki hadis, bazı cahillerin zannettikleri gibi Ravza/Resûlullah'ın evi ile minberi arasının cennetten bir parça olduğu ve bu nehirlerin de cennetten doğup, indikleri anlamına gelmez. Bu görüş batıl ve yalandır." İbn Hazm,

⁶⁸ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Tevîlî muhtelifi'l-hadis*, Beyrut 1985, s. 267-268.

⁶⁹ *Kitâbî Mukaddes*, Tekvin II.bab, s.3.

⁷⁰ İbn Hacer, a.g.e., VII, 255.

⁷¹ es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Câmiu's-Sağîr*, Dâru'l-Fikr, ts., I, 145.

⁷² Buhârî, Cihâd 22; Ebû Dâvûd, Cihâd 98.

⁷³ Bkz. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 307-313.

burasının cennetten bir bahçe oluşunun anlamının, oranın faziletinden ve orada kılınan namazın cennete gitmeye vesile olduğundan bahseder.⁷⁴

Bu nehirlerin cennetten çıkmasına gelince, onların bereketinden dolayı cennete izafe edilmiştir. Nitekim iyi bir gün hakkında, "Bu cennet günlerinden bir gün" denilir. Yine koyun hakkında, "O, cennet hayvanlarındandır" denilmiştir ki, buralarda da faydası ve bereketi anlatılmak istenmiştir. İbn Hazm, bu haberler hakkındaki görüşlerini şöyle noktalar: "Gerek Kur'ân, gerekse hissin zaruri olarak ortaya koyduğu yargı, bunların zâhirleri üzere olmadıklarıdır."

Görüldüğü gibi, zahiriliği ve nasslara donukluk derecesinde harfi harfine bağlılığıyla bilinen İbn Hazm dahi, bu konumuna rağmen, bu nassların zâhirlerine hamledilmesini hazmedememiş ve caiz görmemiştir. Zira o da Arapça'nın, içerisinde hakikat ve mecâz olan bir dil olduğunu bilmektedir. Onun dediği gibi bunu ancak cahiller hakikat zannederler.⁷⁵ Yine bazı hadislerde de birtakım hususların cehennemlik olduğundan söz edilmektedir ki, aşağıda zikredilen örnek konunun anlaşılması bakımından yeterlidir.

"Elbisenin topukların altına uzanan kısmı cehennemdedir" hadisine gelince, kumaşın az bulunduğu ve kıymetli olduğu bir zamanda kibir maksadıyla uzun elbise giymenin çirkin bir davranış olduğu anlatılmaktadır. Böyle davranışların yaptıklarına karşılık olarak cehennemde cezaya çarptırılacaklarını ifade etmek için, kişinin bedeninden kinâye olarak elbisesi kastedilmiştir.⁷⁶ Ayrıca bugün uzun elbise giymek bir övünç vesilesi olmaktan çıkmıştır. Belki de bugün bunun tam tersini söylemek daha uygun olabilir.

ii. "Şeytan" Kavramı

- a. "...Bir çubukla da olsa yemek kabınızın üzerini örtün; Allah'ın adını anın; zira Şeytan kapalı kapları açamaz."⁷⁷
- b. "Sizden biri esnediği zaman eliyle ağzını kapatsın; zira ağzına Şeytan girer."⁷⁸
- c. "Sol elinizle yemeyiniz ve sol elinizle içmeyiniz; zira Şeytan sol eliyle yer ve sol eliyle içir."⁷⁹

⁷⁴ Kardâvî, a.g.e., s. 244-245.

⁷⁵ Kardâvî, a.g.e., s.245.

⁷⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 257.

⁷⁷ Buhârî, Eşribe 22; Müslim, Eşribe 96.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, Edeb 97; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, İstanbul 1981, Salât 106.

- a. "Namaz kılariken saflarınızı sık ve düzgün tutunuz. Allah'a yemin olsun ki, Şeytanın saflar arasına kara koyun gibi girdiğini görüyorum."⁸⁰
- b. "Tek başına yolculuk yapmak Şeytandandır."⁸¹
- c. "Güneş Şeytanın iki boynuzu arasında doğar, binaenaleyh Güneş doğarken namaz kılmayın."⁸²
- d. Şüphesiz Şeytan Ademoğlunun içinde kanın dolaştığı gibi dolaşır."⁸³

Belki de biz bugün ilk üç rivâyeti şu sözlerimizle bir anlamda ifade etmiş oluyoruz:

- a. Yiyecek ve içecekleri açıkta bırakmayınız; zira açıkta kalan yiyeceklerle mikrop bulaşır.
- b. Esnerken ağzınızı kapayın; zira hava ile birlikte mikroplar da vücuda girer.
- c. Kirli ellerle yemek yemeyin; zira mikrop bulaşır.

Dördüncü rivâyette anlatılan insanların arasına şeytan girmesi, onların arasında nefret duygularının oluşması, sevgi ve muhabbetin kalkması, birlik ve beraberliğin bozulması şeklinde anlamaya daha uygundur.

Tek başına yolculuk yapmanın Şeytandan oluşunu anlatan rivâyette ise, yalnız başına yolculuk yapmanın mahzurları anlatılmaktadır. Kaldı ki, ulaşım araçlarının, haberleşmenin, yiyecek ve giyecek imkanlarının, konaklamanın çok sınırlı olduğu eski devirlerde tek başına yolculuk yapmak hemen hemen imkansız gibidir. Bu hadisin mânası herhalde mahrumiyet bölgelerinde çok daha iyi anlaşılır.

Hadiste anlatılan Güneşin Şeytanın iki boynuzu arasından doğmasına gelince, ilgili rivayetin ikinci kısmına bakıldığında mânası daha iyi anlaşılmaktadır. O vakitte namaz kılınması yasaklanmaktadır. Zira o saatte güneşe tapanlar ibadet yaptıklarından onlara benzemekten kaçınılmıştır.

Hız. Peygamber'in bazı hayvanları şeytan şeklinde nitelendirmesi de mecâz olarak kabul edilmiştir. Zira bunların hakikî mânada kullanılması imkansızdır. Bu nedenle ünlü dilbilimci Câhız, söz konusu ifadelerin mecâz

⁷⁹ Tirmizî, Et'ime 9; Ahmed b. Hanbel, II, 8, 33.

⁸⁰ Ebû Dâvûd, Salât 94; Nesâî, İmamet 28.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, II, 186, 214.

⁸² Ahmed b. Hanbel, II, 13, 19, 24, 106, 210; IV, 349.

⁸³ Buhârî, Ahkâm 21; İtikâf 11, 12.

olduğunu söylemiştir.⁸⁴ Câhız'ın bu konudaki yorumunu benimseyen İbn Kuteybe de, hadiste köpek için kullanılan şeytan nitelemesinin mecâz olmasını uygun bulmuştur.⁸⁵

Yine Şeytanın insanın kanında dolaştığını bildiren hadiste de, Şeytanın gerçekten insanların kanında dolaşması, insanın içine girmesi kastedilmemiştir. Şeytanın insanlara musallat olması ve vesvese vermesi, bu şekildeki bir temsil ile anlatılmak istenmiştir.⁸⁶

Söz konusu rivâyetleri genel olarak değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz: Bütün bu rivâyetlerde zararlı olan varlıklar, nesneler ve mefhumlar Şeytan kavramıyla anlatılmaktadır. Böyle olması da zorunludur. Herhalde Hz. Peygamber'in o günkü topluma mikroplardan bahsetmesi beklenemezdi. Bugün hayatımızda oldukça fazla yer işgal eden insanın baş düşmanı mikroplardan, o günün insanlarına ancak kötülüğün simgesi Şeytana benzeterek bahsetmek uygun olabilirdi.

iii. Teşbih, Mecâz ve Kinâyeler

Hadisler mecâz, kinâye, işaret, remiz gibi zâhirî mânası dışında bir mâna ifade edebilirler. Yahut müteşâbih olabilirler. Arap dilinin inceliklerini, Resûlullah'ın (a.s.) üslûbunun özelliklerini, hadislerin söylendiği çevreyi derinlemesine bilmeden hadisi yorumlamak isabetli olmayabilir. Mesela, Buhârî'nin naklettiği şu hadis, pek çokları tarafından akla aykırı görülerek uydurma olduğu iddia edilmiştir: "Hz. Peygamber, Ebû Zer'e Güneş batınca nereye gittiğini sordu. O, Allah ve Resûlü daha iyi bilir, diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.) şöyle buyurdu: *"Arşın altına gidip secde eder, izin ister, izin verilir... Sonra geldiği yere gitmesi emredilir. Bunun üzerine yeniden doğar."*⁸⁷ Bu, Allah'ın şu sözünün ifade ettiği husustur: *"Güneş kendisine ait yörüngesinde hareket eder."*⁸⁸

Halbuki bu hadiste, Güneşin yaratılış gayesine uygun hareket etmesinden kinâye olarak mecâz bir ifade kullanılmış ve secde ettiği belirtilmiştir. Bu hadisi akla aykırı görerek reddedenlerin şu âyeti akla aykırı bulup bulmadıkları sorulmalıdır.⁸⁹ *"Görmüyor musun, göktekiler, yerdekiler, Güneş, Ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar, insanlardan bir çoğu Allah'a secde ediyor; bir*

⁸⁴ el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *Kitabü'l-Hayevân* (nşr. Abdüsselam Muhammed Harun) I-VII, Beyrut 1969. I, 300.

⁸⁵ İbn Kuteybe; a.g.e., s. 128.

⁸⁶ İbnü'l-Esîr el-Cezeri, *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, Beyrut 1979. II, 475.

⁸⁷ Buhârî, *Tefsîr* (Yâsîn Sûresi) 32/1.

⁸⁸ Yâsîn, 36/38.

⁸⁹ Bk. Polat, Selahaddin, *Hadîs Araştırmaları*, İstanbul 1997, s. 209.

çoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi hor ve hakir kılarca, artık onu değerli kılacak bir kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar.”⁹⁰

Çoğu kişi tarafından bilinen şu kudsî hadisdeki Yüce Allah’ın sözü de bunun gibidir: “Eğer kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir dirsek boyu yaklaşırım. Eğer o bana bir dirsek boyu yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. Eğer o bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim.”⁹¹

Söz konusu yürüme, koşma gibi hususlarda Allah’ın yaratıklara benzetildiği gerekçesiyle, eleştirilmişlerdir. Oysa İbn Kuteybe, *Tevîlî muhtelifi’l-hadis* adlı kitabında bu hususta şöyle demektedir: “Bu sadece temsil ve teşbihtir. Burada ancak şu kastedilmiştir: ‘Kim bana süratle, itaat ederek gelirse ben ona sevap vermekte ondan daha hızlı davranırım.’ Yürüme ve koşmayı da bundan kinâye etmiştir.”⁹²

Mecâz ve teşbih bulunan hadislere örnek olarak şu rivâyetler de ele alınabilir:

- a. “Hayır, atların alınlarındadır.”⁹³
- b. “Üstteki el, alttaki elden daha hayırlıdır.”⁹⁴
- c. “Rüzgar, Allah’ın ruhundandır.”⁹⁵
- d. “Dünya, müminin zindanı, kâfirin ise cennetidir.”⁹⁶
- e. “Arş-ı âla’nın gölgesinde gölgeleneceklerden biri de, sağ elinin verdiğini sol eli dıymayacak şekilde gizli sadaka veren kimsedir.”⁹⁷
- f. “Siz benim kiblemi yalnız ön tarafım mı sanıyorsunuz!? Allah’a yemin olsun ki, sizin huşûnuz da rükûnuz da bana gizli kalmaz. Şüphesiz ben sizi arka tarafımdan da görürüm.”⁹⁸

Sözkonusu hadislerde mecâz, kinâye ve teşbihler bulunmaktadır. Yukarıda zikredilen hadisleri hakîki mânada ele alarak, bugün için at beslemeye özenmek, ya da elimizin hep üstte kalmasını arzu etmek veya rüzgârı gerçekten Allah’ın ruhunun bir parçası gibi düşünmek çok yüzeysel kalmaktadır. Yine “Dünya, müminin zindanı, kâfirin ise cennetidir” hadisinden hareketle,

⁹⁰ Hac 22; 18.

⁹¹ Buhârî, *Tevhîd* 15; Müslim, *Zikir* 20-22.

⁹² İbn Kuteybe, a.g.e., s. 209.

⁹³ Buhârî, *Cihâd* 43; Menâkıb 28; Müslim Menâkıb 97.

⁹⁴ Buhârî, *Vasâya* 9; Rikâk 11; Müslim, *Zekât* 94-997.

⁹⁵ Ebu Dâvûd, *Edeb* 113; İbn Mace, *Edeb* 29.

⁹⁶ Müslim, *Zühûd* ve *Rikâk* 1; Tirmizî, *Zühûd* 16; İbn Mâce, *Zühûd* 3.

⁹⁷ Buhârî, *Ezân* 36; Tirmizî, *Zühûd* 53; Nesâî, *Kudât* 2.

⁹⁸ Buhârî, *Salât* 80-81; *Ezân* 76.

insanoğlunun yeryüzünün halifesi olduğunu unutarak, dünyayı kâfirlerin yurdu görmek de söz konusu hadisleri doğru anlamamanın bir sonucu ortaya çıkan sığ anlayışın tezâhürlerinden başka bir şey olamaz. Zira bir hedefe ya da bir eşyaya işaret eden parmağa değil, işaret edilen nesneye veya hedefe bakmak gerekir. Akıl gereği budur. Kaldı ki, sağ elin verdiğini sol elin duymamasını zaten hadis kendi içinde açıklamaktadır. Biz bunlar içerisinde sadece son zikredilen hadis üzerinde durmak istiyoruz.

Örnek: Arkamdan Görürüm Hadisi

“*Stz benim kiblemi yalnız ön tarafım mı sanıyorsunuz!? Allah'a yemin olsun ki, sizin huşûnuz da rûkûnuz da bana gizli kalmaz. Şüphesiz ben sizi arka tarafımdan da görürüm*” hadisiyle ilgili yapılan açıklamalarda, Allah Resûlünün arkasından nasıl gördüğü tartışılmış ve şerhlerde çok ilginç yorumlara yer verilmiştir. Meselâ, *Sahîh-i Buhârî*'nin meşhur şârihlerinden biri olan Aynî'nin (ö.855/1451) *Umdetü'l-Kârî* adlı eserinde şu görüşlere de yer verilmiştir: “Resûlullah'ın sırtında bir göz vardı ki, buradan daima arka tarafını görürdü. Onun omzunda iğne deliğine benzer iki delik vardı; elbise de giyse başka bir şeyle de örtse yine o sırtındaki deliklerden rahatça görebilirdi.”⁹⁹

Şimdi bu hadis ile bu yorum arasında herhangi bir bağlantının olduğu iddia edilebilir mi? Hadiste “*Sizin huşûnuzu da görürüm*” denilmesi zaten bu görme olayının manevî bir boyut olduğunu, Hz. Peygamber'in gözüyle görmese dahi bazı şeyleri hissettiğini yani sezdiğini ortaya koymaktadır. Kaldı ki, Bir insanın, gerisinde olup bitenleri sezmesi için sırtında iki göz olmasına ne gerek vardır. Ayrıca “Resûlullah'ın sırtında da iki göz vardı” demek aynı zamanda onun güzelim şemâiline hakaret değil midir? Zira o, sîretiyle olduğu kadar, suretiyle de çok güzeldi. Onun sırtına iki göz koymak güzelliğini elbette bozar. Esasen bu hadislerde anlatılmak istenen mânâ gâyet açıktır. Ancak anlatılmak istenen maksat ve icra edilen belâgat göz ardı edilerek bu hadis, asıl anlamından koparılmıştır.

D. Hadislere Bütüncül Yaklaşım

Aynı konuda gelen delil olmaya elverişli bütün hadisleri bir arada düşünerek bir sonuca varmak ve o konudaki hükümleri teyit etmek, hadislerdeki maksadı kavrama bakımından da daha isabetli bir yöntemdir. Konuyla ilgili

⁹⁹ el-Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi'l-Türâsî'l-Arabî, I-XX, Beyrut, ts., IV, 157; Suyûtî, *Zehrü'r-Rübâ ale'l-Müctebâ* (Sünen-i Nesâî ile birlikte), İstanbul 1981, II,91.

diğer hadislerle bakılmadan, üstelik sadece hadisin zâhiriyle yetinerek o konuda karar vermek, çoğu zaman kişiyi hataya düşürmektedir.

Bize ulaşan bir hadiste kapalı olan bir durum, aynı konuda gelen bir diğerinde açıklaınmış olabilir. Birinde açıkça geçmeyen bir isim, diğer rivâyette açıkça zikredilebilir. Birinde kısaca anlatılan bir olay, bir diğerinde bütün ayrıntılarıyla anlatılabilir. Ayrıca bir dönem yasaklanmış bulunan bir konu, başka bir zaman serbest bırakılmış olabilir. Yine herhangi bir kişiye yasaklanmış olan bir husus, başka birine müsaade edilmiş olabilir. Hadisler incelendiğinde bu tür örnekleri görmek mümkündür. İşte bu yüzden aynı konudaki hadisleri bir araya toplamak ve bir arada değerlendirmek, hadislerin anlaşılması bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Diğer taraftan “âdid”, “şevâhid”, “mütâbî” gibi başlıklarla değişik rivâyetleri bir araya toplama çalışmaları da, hadisleri anlamaya yardımcı unsurlar olarak nitelendirilebilir. Belki de hadislerle hüküm vermede ilk yapılacak uygulama aynı konudaki hadisleri bir araya toplama merhalesidir. Bu faaliyet, doğal olarak aynı zamanda hadisler arasında sahîh olan rivayetleri tercih etme imkânı da sağlayacaktır.

E. Hadislerin Kur’ân’a Arzı

Hadisler veya sünnet, Kur’ân’a muhalif olamaz. Şâyet Kur’ân’a ters bir durum sözkonusu ise o taktirde o haber sahîh olamaz. Sünnetin din içindeki fonksiyonunu Kur’ân belirlemektedir. Kur’ân’ın belirlemediği bir fonksiyon sünnete yüklenemez. Hz. Peygamber asla Kur’ân’a ters düşecek bir söz söylemez. Zira ne beyânın, beyân edilenle çelişkiye düşmesi, ne de fer’in asıla ters olma durumu vardır.¹⁰⁰ Bunun içindir ki, Kur’ân’ın muhkem âyetlerine ve açık belgelerine muâriz olan sahîh ve sabit hiçbir sünnet yoktur. Ne var ki, onun sözleri sonradan yazılmıştır. Bu nedenle bir çok uydurma sözler ona isnat edilmiştir. Sahîh olanlarla uydurma olanların ayırt edilebilmesi için muhakkak öncelikle Kur’ân’ın hakemliğine müracaat etme zorunluluğu bulunmaktadır.

Esasen hadisleri değerlendirmede Kur’ân’ı temel kriter olarak almak geçmiş âlimlerden birçoğu tarafından da benimsenmiş olan bir yöntemdir. Mesela, Hz. Âişe, sahâbe tarafından yanlış anlaşılmiş hadisleri düzeltirken Kur’ân’ın yeterli delil olduğunu beyân etmiştir.¹⁰¹

¹⁰⁰ Şâtîbî, Ebû İshâk, *el-Muvafakât fî Usûli’s-Şeria* (thk. Abdullah Dıraz), I-IV, Beyrut 1994, IV, 392-393.

¹⁰¹ Konu hakkında bkz. Hatiboğlu, Mehmet Said, “Sünnetin Anlaşılması Üzerine”, *İktibas Dergisi*, Temmuz 1985, s. 14-19; Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur’ân’a Arzı*, İstanbul 1998, s.50-51.

Hadis mecmualarının bir çoğunda da hadisler, Kur'ân'daki bir asla dayandırılmaktadır. Başta Buhârî'nin *Sahîh*'i olmak üzere bir çok hadis mecmuasında, bab başlıklarında, hadisler Kur'ân'ın âyetleriyle irtibatlandırılmıştır. Hatta sözkonusu eserde birçok kitap ve bab unvanını bir âyet teşkil eder. Böylece o kitap ve babta olan hadislerin, baştaki âyetin tefsiri mahiyetinde olduğu anlatılmak istenir. Aynı metot, daha az uygulanmakla beraber, Müslim, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî gibi muhaddislerin eserlerinde de görülmektedir.¹⁰²

Çağdaş yazarlardan Muhammed Gazalî (ö. 1996), Kur'ân'a, akla ve tecrübeye muhalefeti nedeniyle bir çok hadisi reddetmekten çekinmez. Nitekim o, bir çok hadisi Kur'ân'a arz etmek suretiyle reddettiği gibi, kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olduğunu gösteren rivâyetleri, Maide Sûresinin 45-46. âyetlerine muhalefeti dolayısıyla; kâfire karşı Müslüman'ın öldürülemeyeceğini ifade eden haberleri de yine aynı sûrenin 45, 48 ve 50. âyetleriyle; yakınlarının ağlaması sebebiyle ölenin kabrinde acı duyacağını bildiren haberleri, Hz. Aişe'nin de yaptığı gibi, En'âm Sûresi 164. âyetini delil göstererek reddetmektedir.¹⁰³

Yine asrımızın değerli âlimlerinden Yusuf el-Kardâvî, Kur'ân'a ters düşen hadislerle örnek olarak Ebû Davud'un *Sünen*'inde rivâyet ettiği "*Kızını diri diri gömen kadın da, gömülen çocuk da cehennemdedir*"¹⁰⁴ hadisini göstermekte ve konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Ben bu hadisi görünce tevakkuf ettim. Hadisi okuduğumda göğsüm daraldı ve belki hadis zayıftır; bu sahanın ehlinin de bildiği gibi Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde rivâyet ettiği her hadis sahih değildir, dedim. Ama açıkça onun sahih olduğuna hükmedenleri buldum. Ona benzer bir hadis de şöyledir: "*Kızı diri diri gömen kadın ve gömülen kız cehennemdedir. Şu istisnaıyla ki, gömen İslâm'a yetişsin de Müslüman olsun.*"¹⁰⁵ Yani gömen kadının cehennemden kurtulma fırsatı var; ama gömülenin hiç şansı yok! Burada ben diyorum ki, hadi kızı gömen cehennemde, peki gömülenin durumu nedir? Halbuki onun da cehennemde olduğuna hükmetmek, Allah Teâla'nın "*Kız çocuğunun hangi suçtan dolayı öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman...*"¹⁰⁶ âyetine ters düşmektedir. Hadisi hangi yönde anladıklarını ve şerhedenlerin ne dediklerini görmek için şerhlere başvurdum, fakat sadra şifa veren hiçbir şey bulamadım.¹⁰⁷

¹⁰² Keleş, a.g.e., s. 354-35.

¹⁰³ Gâzalî, Muhâmmad, *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevî Sünnet* (çev. Ali Özek), İstanbul 1992, s. 30-40.

¹⁰⁴ Ebû Dâvûd, *Sünne* 18.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 478.

¹⁰⁶ Tekvir, 81; 8-9.

¹⁰⁷ Kardavî, a.g.e., s. 170-171.

II. Günümüzde Sünnetin Tatbiki

A. Sünnetin Tanımı ve Kapsamı

Sözlük anlamı itibariyle sünnet, takdir edilen, övülen yol anlamında kullanılmakla birlikte, esasen kötü dahi olsa “izlenen yol” anlamına da gelmektedir. Diğer bir deyişle iyi ya da kötü gidişat demektir. Ayrıca fitrata uygun âdet, alışkanlık manâlarını ihtiva etmektedir.¹⁰⁸ “İyi ya da kötü gidişat” anlamını içermesine, şu hadis de delil olarak gösterilmektedir:

*“Kim güzel bir sünnet ortaya koyarsa, kıyamete kadar kendisine ve onunla amel edenlere onun sevabı vardır. Kim de kötü bir sünnet ortaya koyarsa, onun günahı hem kendi üzerine hem de onunla amel edenlerin üzerine yazılır.”*¹⁰⁹

Diğer yandan Hz. Peygamber, sünnet kavramını kendisi için husûsileştirmiş ve “benim sünnetim” tâbirini kullanmıştır.¹¹⁰

Terim olarak sünnet ise, klasik hadisçilere göre, hadisle eş anlamlı olup, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleridir. Fıkıhçılara göre ise, Farz ve vâcib’in dışında Hz. Peygamber’den gelen hükümleri kapsamaktadır. Usûl-i fıkıhçıların tanımına göre sünnet, Kur’ân ahkâmının dışında Resûlullah (a.s.)’ın söz, fiil ve takrirleri olarak ifade edilirken,¹¹¹ bazı fıkıhçılar ve kelâmcılara göre ise, “bidat”ın zıttı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Resûlullah’ın devam etmekle birlikte bazan özürsüz olarak terkettiği fiillerdir. Yani nâfilelerdir şeklinde de tarif edilmektedir.¹¹²

Diğer yandan kuşluk ve teheccüd namazının vâcib oluşu gibi Peygamber’in kendisine mahsus olan işlerle, oturup kalkması, yiyip içmesi gibi onun tabîî fiilleri, ümmeti için uygulamayı gerektiren bir sünnet teşkil etmez denilerek¹¹³ sünnetin tanımı bir anlamda daraltılmıştır. Hatta sünnetin kapsamı daha da sınırlandırılarak şöyle söylenmiştir: “Sünnet ancak dini konularda olur; yenilecek, içilecek (me’kûlât, meşrûbât) konularda sünnet olmaz. Mesela, Resûlullah (a.s.) karpuz yediği halde bir adam ömründe hiç karpuz yememiş

¹⁰⁸ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Necîbiddîn, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut 1994, XIII, 225; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdül-Fühûl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., s. 33; Abdülganî Abdülhâlık, *Hucciyetü's-Sünne*, Kahire 1993, s. 45-50; Muhammed Süleyman el-Aşkar, *Ef'âlü'r-Resûl ve Delâletühâ ale'l-Ahkâmî's-Şer'iyye*, I-II, Beyrut 1993, I, 17-18.

¹⁰⁹ Dârimî, Mukaddime 44; İbn Mâce, Mukaddime 14.

¹¹⁰ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî, *Câmiu'l-Beyânî'l-İlm ve Fadlihi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts., II, 24; Ebû Gudde, Abdülfettah, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye ve Beyânü Medlûlihe's-Şer'i*, Beyrut 1992, s. 10-12.

¹¹¹ Aşkâr, a.g.e., I, 18.

¹¹² Şevkânî, a.g.e., s. 33.

¹¹³ Bkz. Âmidî, a.g.e., I, 173; Şener, a.g.e., s. 36.

olsa, yine Peygamber çok sevdiği halde, bir kimse kabak yememiş olsa, ona sünneti terketti denilemez.”¹¹⁴

Bu tanımda anlatılmak istenenleri Zerkeşî (ö.794/1391), Hz. Peygamber’in sünnetini sekiz kısma ayırmak suretiyle ifade etmektedir ki, bu sekiz kısım sırasıyla şunlardır: 1. Hz. Peygamber’in sözleri, 2. Fiilleri, 3. Takrirleri, 4. Arzu edip yapmadıkları ya da yapamadıkları, 5. İşaretleri, 6. Yazıları, 7. Terkedip yapmadıkları 8. Dikkat çektiği hususlar.¹¹⁵

Mûsa Cârullah Bigiyef, Sünnetin sözlükte “bir şeyin yüzü, görünen kısmı” anlamına geldiğini,¹¹⁶ ıstılahta ise, “Şâri-i hakîmin sözleri, işleri ve müsaadeleri” şeklinde tarif edildiğini bildirmektedir. O, genel anlamıyla sünneti, “Sünnetullah”, “Sünnetü’n-Nebî” ve “Sünnetü’l-evvelîn” şeklinde üçe ayırarak Sünnetü’n-Nebî’yi diğer bir ifadeyle ıstilahî mânadaki sünneti şöyle tarif etmektedir: “Hz. Peygamber’in gerek kendi ümmetine, gerekse bütün insanlığa risaletini tebliğ ederken ortaya koyduğu fiilleri, hikmetli sözleri, yine bir kimsenin hareketini bilip ikrar ederek onayladığı, ayrıca krallara ve kabilelere gönderdiği mektuplarla ortaya koyduğu yoldur.”¹¹⁷

Bütün bu tanımların bir özeti mahiyetinde bugün sünneti şu şekilde de tarif edenler bulunmaktadır: “Hz. Peygamber’in kendi döneminde İslâm toplumunu, akîde, ibadet, tebliğ, siyaset, ekonomi, eğitim, ahlâk, hukuk gibi çeşitli alanlarda; kısacası bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında yönlendirip, yönetmede, Kur’ân başta olmak üzere, esas aldığı ilke ve prensipler bütününe oluşturduğu bir “zihniyet” ya da “dünya görüşü”dür.”¹¹⁸

Bugün maalesef Kitap ve sünnete ittiba ya da sünnet olan hususlar sadece bir konu üzerinde tartışma veya konferans anında gündeme gelmektedir. Oysa hayatımızın pek çok alanından sünneti çıkarmış bulunmaktayız. Bu ise Sünnete karşı işlenmiş en büyük cinâyettir. Bir kısım Müslümanlar sünneti sadece zahirî amel olarak görmektedir. Örneğin sakallı veya sarıklı birini ya da belli bir tarzda elbise giyeni sanki hayatında bütün sünneti tatbik eden adam gibi görmektedir. Ancak aynı kişi hayatın geri kalan kısmında sünneti unutmaktadır. Mesela, sevgi, buğz, tevâzû, hilim, havf ve recâ, iffet, zikir, rahmet, gibi ahlâkî konularda, muamelelele ilişkili pek çok hususlarda sünnet unutulmaktadır. Halbuki bunlar şeklî sünnetlerden çok daha fazladır.¹¹⁹

¹¹⁴ Bkz. Abdullah er-Ruhaylî, *Da’vetin ile’s-Sünne fî Tatbîkî’s-Sünneti Menhecen ve Uslûben*, Beyrut, 1990, s.11-12.

¹¹⁵ Görmez, a.g.e., 276.

¹¹⁶ Bigiyef, Mûsâ Cârullah, *Kitâbü’s-Sünne* (çev. Mehmet Görmez), Ankara 1998, s. 111.

¹¹⁷ Bigiyef, a.g.e., s. 6-7.

¹¹⁸ Kırbaçoğlu, Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 1993, s. 90.

¹¹⁹ er-Ruhaylî, a.g.e., s. 26-27.

B. Bağlayıcılığı Bakımından Sünnet

Resûlullah'ın fiillerine farklı açılardan yaklaşılmış ve bağlayıcılık bakımından farklı hükümler konulmuştur. Burada, Resûlullah'ın hadislerine, sünnet çerçevesinde genel bakışla birlikte, onun irşadla alakası olmayan konulardaki söz ve eylemleri ele alınacaktır.

1. Hz. Peygamber'in Söz, Fiil ve Takrirlerinin Durumu

Resûlullah'ın konumu, fiil ve sözlerinin durumu ve onun uygulamalarının ne anlama geldiği, Müslümanları ne kadar bağladığı konularında gerek eskiden gerekse günümüzde tam bir fikir birliğinden söz etmek mümkün değildir. Mâlikîlerden bir grup, Allah Resûlü'nün fiillerini onun emirlerini tekit eden bir konumda görmüş ve vücûb ifade ettiğini savunmuşlardır. Hanefîlerden bazıları da, Resûlullah'ın fiillerini aynen emirleri gibi kabul etmişlerdir. Buna karşılık Şâfîîlerden bir grup, Resûlullah'ın fiilleri konusunda delil aramak gerektiğini; şayet vücûbuna ait bir delil varsa, fiilin de vacip olacağı, mendub oluşuna bir delil varsa fiilin de mendub olacağı görüşünü benimsemişlerdir. Diğer taraftan Şâfîîlerden geri kalan âlimlerle, Zâhirîler ise, Resûlullah'ın, Allah'ın emrini beyan eden fiillerinden başka hiçbir fiilini yerine getirmenin vâcip olmadığını ileri sürmüşler, yapıldığı taktirde ecir alınacağını, terk edilmesi durumunda ise günah olmayacağını ifade etmişlerdir.¹²⁰ Günümüzde de bu konuda genel olarak üç ayrı görüş bulunmaktadır.

Birinci grubun görüşüne göre, Hz. Peygamberin her söylediği ve her yaptığı vahiy eseridir. Dolayısıyla onun insani kişiliği yoktur. Tasarrufları ve ihtihadları başka bir gözle değerlendirilemez. Bu görüşün temsilcileri her ne kadar görüşlerini bu kadar açık seslendiremeseler de, koydukları kurallardan bu sonuçlar çıkmaktadır.

İkinci bir gruba göre, Hz. Muhammed'in her sözü ve her yaptığı aynı kategoride değerlendirilemez. Özellikle onun ihtihadları bağlayıcılık bakımından yeniden değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır.

Üçüncü gruba göre ise, sünnetin tamamı tarihseldir. O dönemin şartları bugün için geçerli değildir. Binaenaleyh sünnetin bugün bizim için geçerli olması mümkündür değildir.¹²¹

Diğer taraftan bir hadisin, güvenilir bir râvi kanalıyla Hz. Peygamber'e nispet edilerek nakledilmiş olması, onun muteber kabul edilen kaynaklarda yer

¹²⁰ İbn Hazm, a.g.e., I, 458.

¹²¹ Adem Yerinde, "Hz. Peygamber'in İctihadı Meselesi", Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed - Özel Sayı-, Ankara 2000, s. 362.

alması ve belli bir dönemde ve bölgede kendisiyle amel edilmiş olması, o rivâyetin dinen bağlayıcı ve her zaman amel edilmeye elverişli olmasını gerektirmez. Hadisler içerisinde bütün sahlılık şartlarını taşısa bile zamâna dayanıklı olmayan yani tarihsel, bölgesel ve durumsal olanlar az değildir. O halde günümüzde bir hadisin değerdendirilmesi yapılırken ona sadece ravisinin güvenilirliği ve muteber kabul edilen kaynaklarda yer alması açısından değil, yukarıda bahsedilen ölçüler muvacehesinde bakmak gerekecektir ki, sahih ve problemlerin çözümüne yardımcı dinî bir kaynak elde edilebilsin. Aksi halde bölgesel, kendi döneminin izlerini ve fizikî şartlarını taşıyan pek çok rivâyeti günümüze taşımış oluruz ki, bu da gün geçtikçe artan ve karmaşık bir hal alan dinî problemlerimizi çözmek yerine daha karmaşık hale getirir. İşte bu durumun farkında ve idrakinde olan ilk dönem fakih ve muhaddisleri, bu sakıncaları bertaraf edip Hz. Peygamber'i bir çağın değil, bütün çağların insanı yapacak ölçülerini tespit edip bize bu alanda yol göstermişlerdir.¹²²

Hadis musanniflerinin özellikle de İmam Buhârî'nin (ö.256/869), hadisleri *Sahihinde* uygun olduğu kitap ve bab başlıkları altında toplaması ve bab başlıklarında ilgili hadislere hüküm vermesi, bir anlamda hadisleri anlama çabası olarak da değerdendirilmelidir. Kezâ, *Sünen* türü eserlerde hadislerin konulara ve içerdikleri hükümlere göre tasnif edilmesi de hadisleri anlama çabası olarak görülebilir, ya da en azından bu sahaya katkı sağladıkları söylenebilir. Örneğin Buhârî'nin, “Şüphesiz Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır; kim bunları sayarsa cennete gider”¹²³ hadisini, *Sahih*'inde “Şurût” bahsinde zikretmesi ilk anda hemen anlaşılacak gibi değildir. Ancak üzerinde düşünüldüğünde farkına varılabilecek bir anlam taşımaktadır. Şöyle ki; hadiste doksan dokuz ismi saymak, cennete girmeye vesile olarak ifade edilmektedir. Buhârî, buradaki “kim sayarsa” sözünün, şart anlamında olduğunu düşünerek sözkonusu hadisi eserinin “şurût” kısmına almış olmalıdır.

Yine İmam Nevevî'nin (ö.676/1277), *Sahih-i Müslim*'e koyduğu bab başlıkları ve kendi derlediği *Riyâzü's-Salihîn* adlı esere koyduğu bab başlıkları da, hadisleri anlama çabasının bir sonucu olarak tanımlanabilir. Meselâ, Nevevî, *Riyâzü's-Salihîn* adlı eserinde, suyun ayakta ya da oturarak içilmesiyle alakalı hadisleri bir arada toplamış ve bunların başına “Suyun ayakta içilmesinin câiz, oturarak içilmesinin ise efdal oluşu” başlığını koymuştur.¹²⁴ Nevevî, böyle yapmakla bir anlamda delil olabilecek hadisler arasındaki ihtilafı gidermiş ve kendi anladığı fikhî hükmü ortaya çıkarmıştır. Böylelikle hadislerin yanlış anlaşılmasının da önüne geçmiştir. Ancak burada bir hususu unutmamak gerekir

¹²² Kahraman, Abdullah, a.g.e., s.172.

¹²³ Buhârî, Şurût 18.

¹²⁴ en-Nevevî, Yahya b. Şeref, *Riyâzü's-Salihîn*, Beyrut 1991, s. 349.

ki, bu âlimler kendi devirlerinde yürürlükte olan hukuk ve şartlar gereği oluşan ihtiyaçlar doğrultusunda bu hadisleri tasnif etmişler, tabiatıyla yine kendi dönemleri için en uygun olan konu başlıkları altında toplamışlardır.

Bugün değişen şartlar doğrultusunda geçmiş âlimlerin yaptıklarından da yararlanarak, bağlayıcılık ve hüküm açısından hadislerin yeni tasniflerinin yapılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle kitaplarda gördüğümüz bütün hadislerin zâhîrî anlamından hareketle uygulanılması yerince, bugüne ait bir mesajı ve bağlayıcılık yönü bulunan, yani “sünnet” içeren hadis koleksiyonlarının oluşturulması gerekmektedir. Bir hadisin hüküm ve bağlayıcılık derecesini ya da sünnet içerip içermediğini belirlemek için ise, birtakım esaslara başvurulmalıdır.

a. Hz. Peygamber’in söz konusu hadisi hangi konumda hangi sıfatla söylediğini tespit etmek.

b. Hadisin, Hz. Peygamber’in tebliğ etmekle mükellef olduğu sahaya girip girmediğini, beşer sıfatıyla söylenip söylenmediğini belirlemek.

c. Hadisin ihtiva ettiği konu ve bunun dindeki yerini tespit etmek

d. Hadise muhatap olan kişinin/mükellefin durumunu göz önünde bulundurmak.

e. Hadisi *makasıdu’ş-şeria* bağlamında değerlendirmeye tabi tutmak.¹²⁵

Hz. Peygamber’in söz ve fiillerinin kaynağını oluşturan sıfatlarını ayırt etmeye ve belirlemeye ilk yönelen İslâm hukukçusu, İbn Âşûr’un ifadesine göre, Mâlikî fakihlerinden Şihâbüddîn Ahmed b. İdris el-Karâfî’dir (ö.684/1285). Ancak Karâfî, Hz. Peygamber’in tebliğ/fetvâ, kazâ, imâmet tasarrufları üzerinde durmuştur.¹²⁶ İbn Âşûr, Karâfî’nin zikrettiği sıfatlara bir takım sıfatlar daha ilave ederek Resûlullah’ın tasarruflarının kaynağını oluşturan sıfatlarını; *teşrî, iftâ, kazâ, imâret, hidâyet, sulh, danışmanlık, nasihat,*

¹²⁵ Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 204-205; Kahraman, Abdullah, a.g.e., s.158. Son dönemlerde bu sahada birtakım çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. 1989 yılında Ürdün’de düzenlenen bir sempozyum, İslam âleminde Sünnet ve hadis ile ilgili artık yeni bir arayış başladığını ortaya koymaktadır. Bu sempozyumda ele alınması gereken konuları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a. Hadisleri ve Sünneti anlamak için yeni bir yöntem geliştirmek
- b. Hadisleri yeniden tasnif etmek.
- c. Maksatları ve vesiteleri birbirinden tefrik etmek.
- d. Sâbiteleri ve değişkenlikleri tespit etmek
- e. Zaman ve mekan boyutunu belirlemek
- f. Küllî ve cüz’î olanları, ilke ve ayrıntıları ayırmak

g. Hadis ve Sünnetin farklı anlaşılmasının sebeplerini tespit etmek. (bk. Görmez, a.g.e., s. 93).

¹²⁶ Bkz. el-Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdris, *Envâu’l-Burûk fî Envât’l-Furûk*, I-IV, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, ts., I, 206 vd.

nefis terbiyesi, yüce gerçekleri öğretme, terbiye (te'dîb) ve irşâd ile alâkası olmayan durumlar olarak on iki madde halinde sınıflandırmıştır.¹²⁷ Bu sıfatlardan sonuncusu olan “*irşad ile alâkası olmayan tasarrufları*”, konumuz bakımından önem arz etmektedir.

2. İrşad ile Alâkası Olmayan Durumlar

Yeme içme, giyim kuşam, uyuma ve seyahat gibi durumlarda Hz. Peygamber'in davranışlarını anlatan hadislerin anlaşılması, dün olduğu gibi bugün de hâlâ tartışılan ve üzerinde bir türlü uzlaşmaya varılamayan konular olarak gündemdedir. Sünnet olduğunu iddia ederek yemeği elle yemek, kaşık çatal kullanmamak, erkeklerin entari vs. giymesi, yine sünnet diyerek hasır üzerinde yatmak, bütün bunlar Resûlullah'ın bu konudaki uygulamalarını aktaran hadislerle dayandırılmaktadır. Halbuki, Resûlullah (a.s.)'ın, yaratılış ve günlük hayatının ihtiyaçları gereği yaptığı faaliyetler, teşrî'e ait olmayan tasarruflardır; zira Resûlullah (a.s.) da ev işlerinde ve günlük hayatında, teşrî ve ibadet gibi bir amacı olmayan bir takım işler yapardı.

Resûlullah'ın oturmak, kalkmak, yatmak, uyumak, yürümek gibi davranışlarındaki alışkanlıkları; hoşuna gidip severek yediği yiyeceklerin, içtiği içeceklerin türü; yeme ve içme şekli; giydiği giysilerin çeşidi ve giyiş biçimi; kısacası Hz. Peygamber'in, Allah'a yakınlık ve ibadet kastı taşımaksızın şemâiliyle ilgili yaptıkları hakkında rivâyet edilen her şey, onun yaratılış ve insanlık sıfatı gereği yaptığı şeyler olup, bunlar yapılırken teşrî kastedilmemiştir. Dolayısıyla bu gibi fiilleri yapmak, ona ve ümmetine mubahtır. Dileyen yapar, dileyen yapmaz. Zira bunlar teşrî kastedilmeden yapılan tasarruflardır ve Resûlullah, bunların aynen yapılmasını da istememiştir. Müslümanların, bu davranışları taklit etmesi sünnet ya da müstehap değildir. Ayrıca ibadet niteliği de taşımaz.¹²⁸

Meselâ, Resûlullah (a.s.), Mekke ile Mina arasında bulunan Ebtah denilen mevkide hac ibadeti esnasında öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmış, daha sonra biraz uyumuş, uyandıktan sonra da yanındakilerle beraber veda tavafı için Mekke'ye inmiştir. Abdullah b. Ömer (ö.74/693), hac sırasında burada konaklamayı, sünnet olarak benimsemiş ve Resûlullah'ın yaptığını aynen yapmıştır.¹²⁹ Buna karşılık Hz. Âişe (ö.58/677), Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Hz. Peygamber'in Muhassab'da konaklamasının teşrî amacıyla olmadığını, Hac menâsiki konusunda bir hüküm içermediğini, aksine sadece

¹²⁷ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Makasıdu's-Seriatü'l-İslâmiyye*, eş-Şeriketü't-Tûnûsiyye, ts., s. 28.

¹²⁸ Görgülü, Hasan Ali, “Hukukun Amaçlarını Belirleme Açısından Hz. Peygamber'in Söz ve Uygulamaları, *S.D.Ü.İ.Fak.Der.*, III, *Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta 2000, s. 139.

¹²⁹ Buhârî, Hac 149.

Resûlullah'ın konaklama mevkiî olduğunu söylemişlerdir.¹³⁰ Buhârî Şarihi Aynî de (ö.855/1451), Muhassab'da konaklamanın hac ibadetinden olmadığını, dolayısıyla sünnet sayılmadığı gibi bazılarının iddia ettiği gibi müstehab da olmayacağını bildirmektedir.¹³¹

Hiz. Peygamber'in nübüvvet vazifesiyle alâkalı olmayan hususlarda görüşlerinin bağlayıcı olmadığını, hurmaların aşılınması olayından da anlıyoruz. Resûlullah (a.s.) hurma aşıl原因ları görünce: *"Bu yaptıklarının bir fayda vereceğini zannetmiyorum"* demiştir. Resûlullah'ın bu sözü onlara ulaşınca, aşılama işini bırakmışlardır. O sene hurma olmayınca, durum Resûlullah'a bildirilmiş, bu defa Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Eğer hurma aşılama bir fayda veriyorsa yapsınlar. Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Benim o sözüm, bir zandır. Zan doğru da olur, yanlış da. Fakat benim 'Allah dedi' şeklinde dediğim şey doğrudur. Allah üzerine asla yalan söylemem (zan üzerine konuşmam)."*¹³²

Sözü edilen olayla ilgili Tahâvî'nin yorumu ise şöyledir: Resûlullah (a.s.), hurma aşılama işinin ümmetine zahmet verdiğini görünce, onlara olan şefkatinden dolayı anılan sözünü söylemiş, sonra da aşılama işinin faydalı ve gerekli olduğunu anlayınca; *"...Aşılama fayda veriyorsa, yapsınlar..."* buyurmuştur.¹³³

Hudeybiye anlaşması esnasında, Hiz. Peygamber'in, müşriklerin istekleri doğrultusunda taviz vererek anlaşmayı yazdırmasına karşı Hiz. Ömer'in tepkisi gâyet ağır olmuştur. Öyle ki, "Sen peygamber değil misin?" diyecek kadar kızmış, Hiz. Ebû Bekir ise, "Onu Allah korur o Rabbine âsî olmaz" diyerek Hiz. Ömer'i teskin etmeye uğraşmıştır.¹³⁴ Bu olay dikkatlice incelendiğinde Hiz. Peygamber'in bazı konularda vahyin haricinde ictihadda bulunduğunu ve bu ictihadlarının bir kısmının sahabe tarafından sorgulandığı anlaşılmaktadır.

Hiz. Peygamber'in, bir işin uygulamasında ısrar etmemesi de, o işte teşrî amacının olmadığını ifade eder. Nitekim o, ölüm hastalığında iken: *"Bana bir kitap getiriniz ki yazayım. Bundan sonra yanılmayasınız"* demiş; hazır bulunanların, Resûlullah'ın isteği konusunda tereddüt ve ihtilaf etmeleri üzerine, bu isteğinde ısrar etmemiş ve vazgeçmiştir.¹³⁵

¹³⁰ Buhârî, Hac 343-344.

¹³¹ Aynî, a.g.e., X, 100-101.

¹³² Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme cl-Ezdî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I-IV, Beyrut 1399, III, 48.

¹³³ Tahâvî, a.g.e., III, s.48.

¹³⁴ Buhârî, Şurût 15.

¹³⁵ Buhârî, Cihad 176.

C. Günümüzde Sünnetin tatbiki Problemi

Hız. Peygamber'in yaşadığı coğrafyayı, sosyal ortamı ve o dönemde kullanılan eşyaları bilmek son derece önemlidir. Bu yüzden fıkıh ve dil bilginleri, özellikle de hadislerde geçen anlamı bilinmeyen kelimelerle ilgili çalışmalar yapan "Garîbül-hadis" müellifleri, bu hususlar üzerinde durmuşlardır. Zira o dönemin kültürü tanınmadan bir kısım hadisleri doğru anlama imkânı yoktur. Cahiliye dönemi Arapların takvim anlayışları, zamanı kavrayış biçimleri ve kâinata bakış şekillerinin bilinmesi, hadislerin arka planındaki olayların daha iyi anlaşılmasını temin edecektir. Kuyuların durumunun, dağların isimlerinin, evlerin yapı şekillerinin ve mescidin planının bilinmesi bu mekânlarda geçen olayları anlamamanın temel şartıdır. Ayrıca Hz. Peygamber dönemindeki mesleklerin teknik açıdan durumu, sulama ve aşılama teknikleri gibi hususların bilinmesi gerekmektedir.¹³⁶

Geçmişte kullanılan bir takım araç ve gereçler günümüzde kullanılmamakta ya da artık tükenmiş olabilmektedir. Örneğin temizlik ve sağlık konularında bir hayli gelişme kaydedilmiştir. Hz. Peygamber devrinde temizlik ya da sağlık için ısrarla tavsiye edilen bazı uygulamalar biliyoruz. Nitekim misvaklanmak ve hacamat yaptırmakla ilgili hadis kitaplarında meşhur hadisler yer almaktadır. Fıkıh kitaplarında da bunların sünnet olduğundan bahsedilmektedir. Ancak değişen şartlar doğrultusunda bu sünnetler günümüzde nasıl tatbik edilmelidir. Bu konuyu sözünü ettiğimiz örnekleriyle ele almakta yarar bulunmaktadır.

Örnek 1) Misvak Hadisleri

Hız. Peygamber, "*Şâyet ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim her namazdan önce misvak kullanmalarını emrederdim*" buyurmuştur.¹³⁷ Bize göre bu hadiste vurgulanan şey, misvak kullanmak değil, ağız ve diş sağlığıdır; zira Allah Resulünün dişleri inci gibi bembeyazdı.¹³⁸ Misvakla gezdiği ve misvak kullandığı halde dişleri temizlenmemiş birinin bu sünneti ne kadar yerine getirdiği iddia edilebilir? Ya da bakımsızlıktan ve ihmalden dişleri sararmış bir kimsenin her namaza duruşta, misvakı ağzının içerisinde bir iki defa gezdirmesiyle söz konusu tavsiyeye ne denli riâyet etmiş olabilir?

¹³⁶ Tekineş, Ayhan, *Hadisleri Anlama Problemi*, İstanbul 2002, s. 234.

¹³⁷ Buhârî, Cuma 8.

¹³⁸ Tirmizî, eş-Şemâil, s. 14.

Misvakla ilgili hadislerde amaçlanan, bizzat misvağın kendisi midir? Yoksa, bu diş temizliği için Arap Yarımadası'nda uygun ve kolay bulunabilen bir araç olması sebebiyle Resûlullah'ın uygun bir vasıtaya işareti midir? Şüphesiz misvak ağacının yetişmediği ya da kolayca bulunamadığı diğer toplumlarda diş temizliğini başka aletlerle yapmalarında sakınca olmamalıdır. Zira, Resûlullah'ın Şemâilini anlatan eserlerde onun dişlerinin inci gibi beyaz olması, yine onun hadislerinde, "*Misvak ağzı temizleyici, Rabbi da hoşnud edicidir*"¹³⁹ demesi bu bakımdan anlamlıdır. Ayrıca bazı mezheplerde, misvak bulunmadığı zaman abdest esnasında dişleri temizlemek için parmakların bile kullanılmasının misvak yerine geçeceği, hatta kadınların sakız çiğnemelerinin de misvaklanmak olacağı ve misvaklanmış gibi sevap alacağının kabul edilmesi,¹⁴⁰ misvaktan maksadın diş temizliği olduğunu göstermeye yeterlidir. Kısaca keramet misvak ağacında değil, diş temizliğindedir. Kaldı ki, misvak ağacının uygunsuz kullanıldığında, hijyenik olmayacağı için körlüğe ve delirmeye kadar varan zararlarından da bahsedilmektedir.¹⁴¹

Öte yandan Hz. Peygamber'in diş temizliğine önem verdiği ve her fırsatta bunu öğütlediği bilinmesine rağmen, bazı kimseler misvak ağacına takılmış, dişlerin temizlenmesi değil de misvak ağacı taşımış olmayı sünnet saymışlardır. Meselâ, Şafii Mezhebine göre, "Namazdan önce bir seferde olsa ağza misvak ağacı sürmekle bu sünnet yerine getirilmiş olur", kaidesi konulmuştur.¹⁴² Bu anlayışın sonucunda ise ağız ve diş temizliğinden yoksun, ama bu konuda Allah Resulü'nün sünnetini yerine getirdiğini sanan insanlar türemiştir.

Örnek 2) Hacamat Hadisleri

Hz. Peygamberin bir sağlık tedbiri olarak hacamat yaptırdığı bilinmektedir. Hatta oruçlu olduğu halde hacamat yaptırması enteresandır. Onun, hacamatın yaygınlaşması ve herkesin kolayca yaptırabilmesi için hacamatçıların yani bu işi yapanların ücret almasını yasaklamış olması anlamlıdır. Hz. Peygamber'in bu uygulamaları bizim için örnek alınacak davranışlardır. Ancak diğer bir çok hususta olduğu gibi hacamat konusunda da Hz. Peygamberin sünneti, onun döneminde yapıldığı şekliyle hacamat yaptırmak mı, yoksa hacamat yaptırmayı kan vermek kabul ederek, bugün modern tıbbın öngördüğü şekilde kan aldırarak ve kan bağışında bulunmak mıdır? İşte bu soruya yaklaşım tarzı bir anlamda hadis ve sünnetin tanım ve

¹³⁹ Buhâri, Savm 26; Nesâî, Taharet 4.

¹⁴⁰ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Terc. Ahmed Davudoğlu), İstanbul 1982, I, 151, 153.

¹⁴¹ İbn Âbidîn, a.g.e., I, 153.

¹⁴² Bkz. İbn Âbidîn, a.g.e. I, 151.

yorumuyla çok yakından alâkalıdır. Bu hususta da iki ayrı yaklaşım söz konusudur. Şöyle ki;

Birinci yaklaşım, hadisleri ve Hz. Peygamber'in yaptıklarını aynen yapmayı sünnet kabul ederek hareket etmek; dolayısıyla bugün kan vermeyi değil, aksine sırtımızı ya da kafamızı neşterle delerek boynuzla kan aldirmek suretiyle sünnete dolayısıyla da Resûlullah'ın yoluna uymuş olunacağı anlayışıdır. Nitekim bugün hâlâ İslâm ülkelerinin pek çok yerinde temizlik ve hijyenik şartlardan yoksun olarak ilkel usullerle süngerlerle, neşterle ve pek çok kişi için aynı malzemelerle, sünneti yerine getirdiği inancı ve huşuu içerisinde Müslümanların kanları alınmakta, kan aldırmanın değil, hacamatın gerçek sünnet olduğu inancı yayılmaktadır. Üstelik modern usullerle kan verildiğinde vücuttan temiz kanın alındığı, halbuki hacamat yaptırırken vücutta birikmiş olan kirli kanların çıkarıldığı sanılmaktadır. Oysa bu iddiaya bugünkü tıp uzmanları sadece gülmekte, başka bir cevap verme ihtiyacı bile duymamaktadırlar.

İkinci yaklaşım, eğer Hz. Peygamber insan sağlığı için vücuttan kan aldirmayı çok önemli kabul etmiş ve yaşadığı devrin şartları içerisinde en uygun bir şekilde bu tıbbî tedbire başvurmuş diyecek olursak, bugün hacamat yerine modern tıbbın imkanları çerçevesinde kan aldirmek suretiyle de Resûlullah'ın yolu, dolayısıyla onun sünneti takip edilmiş olur. Üstelik bu sayede kanlar çöp tenekesine atılmak yerine, belki de bir hayatın kurtarılmasında kullanılmak suretiyle birden fazla sevap kazanma imkânı doğabilir. Diğer bir ifadeyle bu sayade, on dört asır öncesine gitmek yerine, Resûlullah'ın sünneti yirmi birinci asra taşınmış olacaktır. Kaldı ki, dinin insanlardan istediği de bu olmalıdır.

Sonuç

Hiz. Muhammed (a.s.), vahiy kontrolünde hareket eden bir beşerdir. O, ne yüce Allah'tan aldığı mesajları insanlara ilettikten sonra başka görevi kalmayan postacı konumunda bir insan, ne de bütün tasarruf ve hareketleri vahiyle belirlenen, vahiy olmadan ne bir adım ileri ne bir adım geri atmayan beşeri inisiyatiflerden soyutlanmış bir varlık hüviyetindedir.

Hiz. Peygamber'in hadislerini ve uygulamalarını, onun farklı statüde olduğunu da göz önünde bulundurarak anlamaya ve değerlendirmeye çalışmak gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir devlet başkanı olarak, bir aile reisi olarak söylemi farklı şekilde olacaktır. Yine bir komutan olarak söyledikleri ile bir ibadet esnasında meselâ bir hacda, ya da mescidde hutbe irad ederken kullandığı üslup ve sözlerindeki bağlayıcılık doğal olarak birbirinden farklı olacaktır. Dolayısıyla hadislerin doğru anlaşılıp doğru uygulanabilmesi için onların vârid olduğu sebep ve şartların da göz önünde bulundurulması gerekir. Zira bir

hadisin bağlamından koparılması, kastedilmeyen bir mânanın anlaşılmasına ve yanlış uygulamalara neden olacaktır.

Diğer yandan Hz. Peygamber (a.s.) döneminin sosyo-ekonomik yapısını, kültürel boyutunu, muhataplarının eğitim seviyesini, anlayışlarını, aradaki akrabalık, dostluk ve arkadaşlık bağlarını araştırmak ve bilmek, hadislerin amacını anlamamıza yardımcı olacak ve doğru kararlar çıkarılmasını kolaylaştıracaktır.

Hz. Peygamber'in kararlarında ve hükümlerinde asıl amacın ne olduğu ve hangi ilkelerden hareket ettiği ortaya konulmalıdır. Allah'ın elçisi (a.s.), yaptığı ve yapılmasını arzu ettiği bazı işlerde, bunların toplumda doğuracağı neticelerin dikkate alınmasını istemiştir. Eğer bir işin yapılması toplumun yararına olacaksa bunun yapılmasında ısrar etmiş, şâyet bu işin yapılması faydadan çok zarar getirecekse bunun yapılmasına müsaade etmemiştir. Nitekim münafıkları bildiği halde cezalandırmamış, Kabe'yi yeniden eski haline getirmek için büyütmeyi arzu ettiği halde, Meckelilerin bunu içlerine sindiremeyeceği endişesiyle uygulamaktan vazgeçmiştir.

Hadis ve sünneti ele alırken ve yeni hükümler verirken örneğin, kolaylık ilkesi, hakkın rızası ilkesi, kamu yararı ilkesi, birlik beraberlik ilkesi gibi prensiplerden hareket edilmelidir. Gerek ibadetlerde gerekse dini yaşantının diğer boyutlarında kolaylaştırıcı bir hayat modeli ortaya koyan Hz. Peygamber (a.s.)'in bu yaklaşımını, günümüzde hem sünneti takdim ederken hem de onu hayata geçirirken bir ilke olarak sürekli dikkate almak durumundayız. Muhatapların durumu ve çağın gerekleri göz önünde bulundurularak sünnetin insanlığa yeniden takdim edilmesi belki de insanların aradığı insanlığı bulmada yardım edecek yeni bir ışık olacaktır.

Hz. Peygamber (a.s.)'in tasarruflarının, Şâri'in gözettiği amaçlara uygun olarak yorumlanması ve hayata geçirilebilmesi ne kadar başarılıabilirse, Müslümanlar arasında nassların yanlış yorumlanmasından ve taassuptan ileri gelen anlaşmazlıklar da o nispette azalacak ve Müslümanların birbirlerine hoşgörü ile muamele etmeleri temin edilmiş olacaktır. Bu da İslâm'ın çok önemli amaçları arasında yer alan ferdin yetiştirilip ahlâkî bakımdan olgunlaşmasını, toplumda adaletin uygulanmasını, genel menfaatin korunmasını ve dolayısıyla özlenen insan haklarının garanti altına alınmasını temin edecektir. Bu konuda ise, kıyas ve ichtihad metotlarını işletmek bizlere en önemli katkıyı sağlayacaktır.